FERDINAND DE SAUSSURE, *Scrieri de lingvistică generală*, text stabilit şi editat de Simone Bouquet şi Rudolf Engler, cu colaborarea lui Antoinette Weil. Traducere de Luminiţa Botoşineanu, Iaşi, Polirom, 2004, 350 p.

Scrierile de lingvistică generală conţin manuscrise saussuriene datând din anii 1891, 1894, descoperite la reşedinţa genevezã a familiei Saussure, în 1996 (şi păstrate astăzi la Biblioteca publică şi universitară din Geneva). Alături de câteva notiţe pregătitoare pentru cursul de lingvistică generală, sunt însemnări ale marelui lingvist ce vor fi fost folosite la redactarea unei ample lucrări de lingvistică generală (din păcate pierdută), în care – după mărturisirea autorului – se prefigura o nouă doctrină asupra limbajului, concepută din perspectiva raportului dintre *cuvânt* şi *lucru desemnat*, concepţie care ar fi condus chiar spre o reformare a disciplinei. Aici, Saussure intenţiona să redefinească şi să reanalizeze conceptele fundamentale, să refacă terminologia lingvistică, să corecteze tot ceea ce considera eronat sau perimat în ştiinţa limbajului.

În volum, pe lângă aceste texte inedite, editorii au inclus, sub numele de *Documente vechi*, scrierile autografe ale lui F. de Saussure cuprinse în ediţia R. Engler din 1968–1974.

Documentele noi, ca şi cele vechi, oferă cititorului posibilitatea de a pătrunde în laboratorul creatorului uneia dintre cele mai complexe şi realiste doctrine asupra limbajului uman şi de a descoperi un Saussure meditativ şi ezitant, care-şi construieşte euristica pe un şir de ipoteze şi de noi intuiţii, ce se vor regăsi, abia mai târziu, la unii reformatori ai domeniului (şcoala praghezã, şcoala glosematică, Bloomfield, Coşeriu şi alţii).

Este cunoscut faptul că receptarea enunţurilor saussuriene, şi mai cu seamă acceptarea distincţiilor dihotomice formulate tranşant, aşa cum erau prezentate în *Cours de linguistique générale* (elaborat pe baza câtorva însemnări ale profesorului şi a unor note de curs studenţeşti), au creat probleme chiar discipolilor acestuia (Ch. Bally, A. Sechehaye, R. Godel, M. Frei, H. Burger, A. Meillet, S. Karcevskij, M. Bréal, M. Grammont şi alţii), dovadă fiind disputele în jurul principalelor aserţiuni ale magistrului. Este suficient să invocăm problema definirii semnului lingvistic şi a caracterului arbitrar, nemotivat al acestuia, cu consecinţe în interpretarea dihotomiilor semnificant – semnificat, sincronie – diacronie, social – individual etc., problemă care a suscitat, pe parcursul întregului secol trecut, dezbateri în care s-au antrenat toţi creatorii de doctrine postsaussuriene, având, firesţe, ca principală sursă şi constant punct de referinţă concepţia lingvistului genevez. Mai ales după 1957, când R. Godel publică sursele manuscriselor *Cursului de lingvistică generală*, s-a trecut la o revizuire a conceptelor şi a dihotomiilor saussuriene. Astfel a început reconstituirea unei forme definitive a doctrinei lui F. de Saussure, prin descoperirea spiritului autentic al gândirii acestuia. În noile documente de arhivă, Saussure reia cu insistenţă discuţia asupra caracterului opozitiv al enunţurilor lingvistice, asupra raportului dintre semnul lingvistic şi termen (considerat ca factor perturbator al ştiinţei cuvintelor), asupra arbitrarităţii semnului lingvistic, asupra creativităţii limbajului şi a rolului analogiei în producerea acesteia etc.

Meritul apariţiei acestei cărţi revine Editurii Polirom din Iaşi, care, prima în lume, s-a angajat să pună la dispoziţia specialiştilor o traducere a acestei colecţii de texte (inedite) aparţinând creatorului lingvisticii moderne. Este foarte profitabil pentru tineri, în special, ca marile doctrine să fie studiate în limba maternă, căci astfel eforturile sunt direcţionate numai spre înţelegerea corectă a problematicii, şi aşa foarte complicată, eliminându-se posibilele ambiguităţi pe care le poate adăuga lectura într-o limbă străină, chiar bine învăţată.

Traducătoarea textului, Luminiţa Botoşineanu, şi-a asumat o sarcină grea, de care s-a achitat cu responsabilitate şi dăruire. Bună cunoscătoare a limbii franceze şi totodată a concepţiei saussuriene (a fost antrenată la pregătirea pentru tipar a *Cursului de lingvistică generală*, publicat tot la Editura Polirom, în 1998), Luminiţa Botoşineanu a realizat o traducere corectă, clară, remarcabilă sub aspectul proprietăţii termenilor lingvistici şi al acurateţei aparatului critic.

Carmen-Gabriela Pamfil

G. IVĂNESCU, *Curs de sintaxa limbii române moderne*. Editat, adnotat şi prefaţat de Oana Popârda, Iaşi, Editura Junimea, 2004, 270 p.

Cartea conţine ciclul de prelegeri de sintaxă ţinute de G. Ivănescu la Universitatea din Iaşi, în perioada 1947–1948, multiplicat la rotaprint şi publicat sub titlul *Curs de sintaxa limbii române moderne*. Textul acestei ediţii are la bază exemplarul dactilografiat, completat cu notele de curs din anul universitar 1948–1949, aparţinând unui fost student al său, profesorul Ştefan Giosu, exemplar confruntat în parte şi cu fragmentele adnotate de autor, păstrate în fondul Ivănescu de la Biblioteca Filialei Iaşi a Academiei Române.

Savantul ieşean delimitează încă din *Introducere* cele două posibilităţi de interpretare a conceptului de *sintaxă*: pe de o parte, o anumită parte a *limbii*, o anumită categorie de fapte lingvistice, iar pe de altă parte, *ştiinţa* care se ocupă cu aceste fapte de limbă, aşa-numita *sintactică*. După o prezentare critică a direcţiilor principale în lingvistică, autorul întreprinde o analiză a *frazei*, concepută ca unitate fundamentală în analiza sintactică. Se prezintă, astfel, tipurile de frază propuse de lingvistul ieşean: fraza *cunoaştere* (identificată cu *judecata* din logică) şi fraza *practică* (aparţinând studiului *teoriei acţiunilor umane*).

Pentru Ivănescu, sintaxa este „ştiinţa elementului formal din frază", dar şi „ştiinţa formelor înţelesurilor frazei" (p. 37). Plecând de la ideea omniprezenţei *semnificaţiei*, G. Ivănescu gândeşte studiul lingvistic în mod extensiv, până la a face din acesta o adevărată teorie a cunoaşterii (vezi *Prefaţa*). Astfel, el reconsideră domeniile sintaxei, semanticii şi lexicologiei şi arată că morfologia este inclusă în sintaxă, idee care ar sta la baza unei discipline lingvistice aparte, *morfosintaxa* (poziţie adoptată, de altfel, de unele orientări lingvistice ulterioare), opusul *sintaxei* nemaifiind *morfologia*, ci *lexicologia*, iar al *morfologiei*, nu *sintaxa*, ci *semantica*. Constituirea *morfosintaxei* pune în valoare dimensiunea semantică a semnului lingvistic, a formelor unei limbi (în accepţiunea ivănesciană).

Cât priveşte *pragmatica*, aceasta ţine şi de *semantică*, şi de *sintaxă*, iar raporturile *semanticii* cu *semiotica* şi cu *pragmatica* sunt considerate plecând de la relaţia *formă–conţinut* vs. *realitate* şi de la sensul formelor în diversitatea lor.

În *Prefaţă*, editoarea insistă asupra valorii demersului ştiinţific propus de profesorul Ivănescu, care, investigând critic doctrinele lingvistice vechi şi moderne (Humboldt, Wundt, Portig, Ries, Saussure, Meillet ş. a.), adună argumente în sprijinul propriei sale concepţii, potrivit căreia în limbă factorul logic coexistă cu cel psihologic; pornind de la această premisă, o analiză judicioasă a sintaxei trebuie să aibă în vedere analiza gândirii şi totodată a spiritului (sentiment, intuiţie). Astfel, sub aspectul ei sintactic, limba română este analizată de autor prin prisma antropologismului lingvistic, aşadar din perspectivă psihologică, socio-culturală etc. În concordanţă cu perspectiva largă, integratoare a autorului, faptele sintactice sunt abordate din punct de vedere logic, psihologic, ontologic, semantic şi pragmatic. Legătura indisolubilă între sintaxă, logică şi psihologie, grefată pe ideea saussuriană de *sistem*, conduce, în lucrarea lui G. Ivănescu, la o simbioză între *structural şi funcţional*, lingvistul oferind modele de analiză a frazei (teoretică, practică şi voliţională) şi a elementelor fundamentale ale acesteia.

Lucrarea este, în fapt, o sinteză atât a opiniilor existente în literatura de specialitate, interpretate critic (într-un demers interdisciplinar, principalele surse fiind lucrări de lingvistică, dar şi de logică şi de psihologie), cât şi a cercetărilor anterioare ale autorului.

Cursul de sintaxa limbii române moderne al profesorului G. Ivănescu constituie o lucrare de referinţă pentru istoria teoriei sintactice româneşti, reprezentând o etapă marcantă în evoluţia acesteia,

precum şi o altă „verigă" din concepţia generală asupra limbii a savantului ieşean. Demersul, meritoriu, realizat de Oana Popârda – de recuperare şi de restituire a acestui text inedit – poate fi şi un punct de plecare pentru aprofundarea unor direcţii analitice având ca obiect limba română contemporană.

Elena Dănilă

Psaltirea Hurmuzaki: vol. I, 340 p.; vol. II, 196 p., ediţie critică de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, indice de Rovena Şenchi, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

A apărut ediţia critică a *Psaltirii Hurmuzaki*, „cel mai vechi şi totodată cel mai interesant monument al limbii şi literaturii române de la începutul secolului al XVI-lea" (*Cuvânt înainte*, p. 5). Primul volum, realizat de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, cuprinde, în afara unui succint *Cuvânt înainte* al editorilor, prezentarea surselor bibliografice, *Studiul filologic* şi *Studiul lingvistic* al textului, *Nota asupra ediţiei*, textul în sine al *Psaltirii Hurmuzaki* şi *Facsimile*. Al doilea volum constituie *Indicele de cuvinte* al ediţiei, alcătuit de Rovena Şenchi.

În capitolul *Opinii asupra Psaltirii Hurmuzaki* din *Studiul filologic* se insistă asupra celei mai importante lucrări a domeniului, ***Psaltirea Scheiană*** *comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte* (1916), aparţinând lui I.-A. Candrea, precizându-se că majoritatea cercetătorilor au preluat opiniile acestui autor, se trec în revistă, pe scurt, părerile diferite faţă de acestea.

Din *Descrierea manuscrisului* aflăm, între altele, faptul că manuscrisul *Psaltirii Hurmuzaki* este înregistrat sub cota 3077 BAR, cuprinde 134 de foi, din care textul propriu-zis al psaltirii însumează 125 de foi. Sunt descrise dimensiunile manuscrisului, culoarea cernelii (cafenie) şi intervenţiile cu chinovar. Scrisul pare să fie al aceluiaşi scrib, care efectuează şi multe corecturi, iar paginile prezintă numeroase ştersături, fapt ce îi determină pe editori să constate că scribul a făcut şi o revizie a textului.

În capitolul *Originalul după care s-a efectuat traducerea* sunt reţinute, dintre opiniile existente, două: cea a lui Candrea, care consideră că textul după care s-a tradus *Psaltirea Hurmuzaki* este o versiune slavonă apropiată de *Psaltirea* sârbească a lui Branko Mladenović (1346) şi cea a lui Al. Mareş, conform căreia originalul ar reprezenta o altă traducere slavonă, care păstrează unele particularităţi ale variantei Branko Mladenović, cu trăsături ce se întâlnesc în cea mai veche traducere a *Psaltirii* în slavonă. Concluzia la care ajung editorii este că *Psaltirea Hurmuzaki* pare a fi mai veche decât celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea.

Cel mai întins capitol al *Studiului filologic*, *Copie sau original*, tratează, după cum se anunţă şi din titlu, o problemă dificilă şi controversată. Aducând în discuţie iniţial punctul de vedere al lui Candrea, anume că textul reprezintă autograful traducătorului, editorii analizează părerile contrare, care susţin că este vorba despre o *copie* realizată după o psaltire slavo-română. Principalul considerent este frecvenţa ridicată a omisiunilor de la începutul, de la mijlocul şi de la sfârşitul cuvintelor, precum *<scâr>băscu*, *mar<gir>ea*, *prag<urelor>* sau chiar lipsa unor cuvinte întregi şi a bourdon-urilor, aspecte discutate pe larg (p. 14, 15). În susţinerea aceleiaşi teze sunt aduse şi alte argumente: tăieturile şi ştersăturile din text, fapte de grafie, analizate detaliat (p. 16, 17), de tipul *împănratul* în loc de *împăratul*, *dzgiceţi*, *va adaudze*, *va tradze*, unele invocate şi de alţi cercetători, şi frecvenţa unor slavonisme precum *oko*, *moe*, *vidite*, *konecŭ*, dintre care unele sunt şterse, adăugându-se cuvântul românesc corespunzător.

În opinia editorilor, perioada aproximativă când a putut fi realizată copia *Psaltirii Hurmuzaki* este intervalul 1491–1516 (în regiunea Banat–Hunedoara), textul fiind copiat apoi în Moldova.

Autorii ediţiei precizează că există puncte comune între *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea voroneţeană* şi cele două *Psaltiri* coresiene (1570 şi 1577). De asemenea, se arată că apar concordanţe între *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea slavo-română* atribuită lui Şerban Coresi (1588–1589) şi *Psaltirea* lui Dosoftei (1680), ceea ce se explică prin răspândirea *Psaltirii Hurmuzaki* în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea şi prin faptul că „ea se bucura de o mare notorietate şi de un deosebit prestigiu, de vreme ce Şerban Coresi se referea la ea, deşi avea la dispoziţie două tipărituri similare ale tatălui său" (p. 22). Cei doi editori nu exclud nici posibilitatea ca textul *Psaltirii Hurmuzaki* să fi fost tipărit (*Probleme de filiaţie*).

Studiul lingvistic debutează cu subcapitolul *Grafie*, în care sunt examinate în special slovele cu valori multiple. Uneori, anumite slove au valorile cele mai neaşteptate, cum ar fi iusul mare (ѫ), care are valoarea [ă] sau [î], dar şi [ja] în жрьⷭ (= iară), милѫжше (= miluiaşte) şi chiar [e] în сѫ а цоудека (= se a giudeca). Confuzii de acest tip îi determină pe editori să conchidă că „ne aflăm în faţa unui text copiat de o persoană puţin familiarizată cu regulile scrierii chirilice româneşti şi, în afară de aceasta, şi insuficient de atentă sau insuficient de priceputâ în descifrarea textului pe care îl copiază. S-ar putea să ne aflăm în faţa unui copist care are altă limbă maternă decât româna" (p. 29).

În subcapitolul *Fonetica* sunt analizate *Vocalismul* şi *Consonantismul*, cu precizarea valorilor fiecărei vocale, respectiv consoane, cu exemple şi trimiteri la text.

În ceea ce priveşte capitolul *Morfologia*, apar semnalate, pe lângă formele curente, situaţiile speciale, cu specificări în ceea ce priveşte frecvenţa, în cazul tuturor părţilor de vorbire, începând cu flexiunea substantivelor, şi se fac observaţii asupra articolului, adjectivului, pronumelui, numeralului, verbului, adverbului şi locuţiunilor adverbiale, prepoziţiei şi locuţiunilor prepoziţionale, conjuncţiei şi interjecţiei, aceasta din urmă prezentă în *Psaltirea Hurmuzaki* prin trei exemple (*o*, *oi*, *vai*).

La capitolul *Sintaxa*, se arată încă de la început că, pe lângă influenţele modelului străin şi unele particularităţi specifice limbii traducătorului, eventual a copistului, textul *Psaltirii Hurmuzaki* prezintă „utilizarea unor procedee mai degrabă specifice limbajului vorbit: interogaţia, exclamaţia, în primul rând, apoi o exprimare mai simplă, în fraze mai puţin complicate, cu predominarea coordonării" (p. 48). De asemenea, editorii precizează criteriile în funcţie de care au fost selectate pentru analiză particularităţile sintactice relevate. Sunt sistematizate faptele de *Sintaxa propoziţiei* (subiectul, predicatul, acordul subiectului cu predicatul, atributul, complementul direct şi indirect, complementele circumstanţiale de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, instrumental, sociativ, opoziţional şi de excepţie) şi cele de *Sintaxa frazei*, coordonarea (copulativă, adversativă, disjunctivă) şi subordonarea. În cadrul subordonării sunt discutate elementele relaţionale şi tipurile de subordonate (subiective, atributive, completive directe şi indirecte şi circumstanţiale: de loc, de timp, de mod, cauzală, finală, condiţională, concesivă). Un subcapitol aparte este atribuit *topicii*, tributară în unele locuri modelului slavon, cu precizarea că „nu este exclusă [...] dorinţa expresă a traducătorului de a scoate în relief un cuvânt mai important din text" (p. 58). Au fost reperate şi unele exemple de chiasm şi dislocări.

Lexicul cuprinde, pe de o parte, analiza cuvintelor dispărute ulterior din limbă sau a unor cuvinte mai puţin cunoscute, precum *a se cumpli* (< lat. *compleo**, *-ire*) 'a se stinge, a pieri', *a se dupleca* (< lat. *duplicare*) 'a se clătina; a se apleca, a se îndoi', *gint* (< lat. *gens*, *-tem*) 'neam, popor, seminţie', *cluciu* (< v. sl. *ključi*) 'tâmplă', *conob* (< v. sl. *konobŭ*) 'vas', *ispolin* (< v. sl. *ispolinŭ*) 'uriaş', *a răsvări* (< v. sl. *rastvarjati*) 'a amesteca', *a celui* (< v. sl. magh. *csalni*) 'a înşela, a amăgi', *giloşag* (< magh. *gyülöség*) 'ură'. Pe de altă parte, sunt studiate *Cuvinte cu forme sau sensuri deosebite de cele curente în limba actuală*, cum ar fi: *cuntinri* 'a pedepsi', *ge(n)ruchi* 'rudă, neam', *bez(d)nă* 'prăpastie, abis', *dihanie* 'suflare', *zborr* 'adunare', *a tămădui* 'a zidi'.

În capitolul *Formarea cuvintelor* sunt abordate, cu exemplificări şi comentarii, aspectele derivării, compunerii, schimbării categoriei gramaticale. În ceea ce priveşte derivarea cu sufixe, se subliniază că un aspect important îl reprezintă faptul că, dintre sufixele cele mai productive, cu excepţia lui *-ie* (de origine slavă şi latină), celelalte – *-tor*, *-ură*, *-i*, *-os* – sunt latine. Pentru derivarea cu prefixe este semnalat un număr mic de derivate. Se remarcă în *Psaltirea Hurmuzaki* o particularitate a limbii vechi, aceea a prezenţei unui mare număr de cuvinte fără prefixul *în-/îm-*: *bogăţi*, *dereptare*, *cungiura*, *toarce* 'a întoarce', *vechi* 'a se învechi' ş.a.

În *Notă asupra ediţiei*, vorbind despre maniera pentru care au optat la redarea textului în alfabet latin, respectiv transcrierea interpretativă, editorii subliniază, în spirit ştiinţific, că „soluţiile [...] sunt perfectibile, ceea ce înseamnă că noi oferim o ipoteză de lucru, care poate fi oricând înlocuită prin alta, avansată de un cercetător mai avizat" (p. 76). De asemenea, este prezentată maniera de aranjare a textului în ediţie (versete, titluri etc.) şi modalitatea de redare a slovelor chirilice în alfabet latin, cu întregul complex de probleme pe care îl presupune această operaţie dificilă.

Textul transcris al *Psaltirii Hurmuzaki* ocupă 124 de pagini din primul volum al ediţiei şi este urmat de facsimile, realizate în condiţii grafice excelente.

Volumul al doilea, realizat de Rodica Şenchi, cuprinde indicele exhaustiv de cuvinte care, poate, ar fi fost mai uşor de consultat dacă alfabetizarea s-ar fi realizat după alfabetul latin, iar toate cuvintele-titlu ar fi fost redate în acelaşi alfabet.

Într-adevăr, deziderateul editorilor este atins. Actuala ediţie a *Psaltirii Hurmuzaki* este un instrument de lucru care facilitează înţelegerea unui text ce pune extrem de multe probleme, în primul rând de transcriere, dar şi de sintaxă, morfologie şi lexic.

Mioara Dragomir

VASILE ARVINTE, *Normele limbii literare în opera lui Ion Creangă*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2002, 292 p.

Volumul de faţă se înscrie în linia preocupărilor de acum bine cunoscute ale autorului privind aspecte ale limbii române în diferite etape ale evoluţiei sale (să amintim aici doar participarea sa, ca anchetator şi coautor, la realizarea *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, publicarea unui foarte cuprinzător curs de *Istorie a limbii române*, redactarea *Studiilor lingvistice* introductive pentru volumele apărute din *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia de la Bucureşti (1688)*, precum şi numeroasele sale articole de istorie a limbii şi de istorie a limbii literare).

Creangă s-a grefat în conştiinţa românilor şi în istoria literaturii române nu numai prin *Amintirile* şi povestirile sale, ci şi graţie limbii pe care o vorbesc personajele din opera sa, limbă care a fost studiată până acum îndeosebi din perspectiva funcţiei sale estetice. Pornind de la acest adevăr, V. Arvinte îşi propune să cerceteze limba din opera scriitorului humuleştean sub un alt aspect, şi anume modul în care se înscrie ea în procesul de unificare a limbii române literare, prin efortul constant al creatorului de a înlocui unele forme moldoveneşti cu corespondentele lor munteneşti, considerate mai apropiate de norma literară (această tendinţă coezivă reuneşte şi alţi scriitori ai Junimii, care au renunţat la anumite particularităţi moldoveneşti, aşa cum şi scriitori din Muntenia au părăsit unele aspecte regionale). Confruntând variantele în manuscris ale operelor lui Creangă cu cele apărute în „Convorbiri literare", „Timpul", „Curierul de Iaşi", „Almanahul literar şi ilustrat", „Gura satului" sau cu diverse ediţii ale scrierilor sale, Vasile Arvinte pune în evidenţă preocuparea scriitorului (sau a editorilor săi) de a înlătura unele aspecte fonetice sau morfologice moldoveneşti. În acelaşi timp, lingvistul compară limba lui Creangă cu graiul popular moldovenesc din secolul al XIX-lea, cu normele limbii literare actuale şi cu pronunţiile unor cuvinte aşa cum sunt înregistrate pe hărţile NALR – *Moldova şi Bucovina* în punctul de anchetă 561, Humuleşti. Se fac referiri şi la faze mai vechi ale limbii române, mai ales atunci când autorul doreşte să demonstreze evoluţia fonetică sau etimologia unor termeni. În afara consemnării temeiurilor ştiinţifice ale demersului de cercetare (cel mai important fiind, aşa cum am menţionat deja, evasinoutatea subiectului abordat), *Introducerea* ne prezintă şi metoda de cercetare, în fapt cea folosită pentru studiul limbii române literare vechi din textul *Pentateuhului Bibliei de la Bucureşti (1668), în comparaţie cu cel din ms. 45, al spătarului Milescu, şi din ms. 4389, al lui Daniil Andreean Panoneanul*.

Volumul cuprinde patru mari capitole, organizate în funcţie de apartenenţa faptelor de limbă investigate la domeniul fonetic, morfologic şi sintactic, al formării cuvintelor şi al vocabularului.

Probabil cele mai multe concesii făcute de Creangă în vederea evoluţiei spre o limbă literară unitară sunt de natură fonetică. Plecând de multe ori chiar de la etimon, lingvistul ieşean arată cauzele evoluţiilor fonetice diferite în graiurile limbii române. Iată exemplul pentru *nor, nori* şi

nour, nouri: „Ultima variantă este normală în graiul moldovenesc şi provine din v. rom. *núăru* (< lat. *nub lum*) > **noor* > *nour*, varianta *nor*, muntenească, provine din aceeaşi formă v. rom. *núăru*, dar cu o evoluţie fonetică diferită: **noor* > *nor* [...]. La Creangă se întâlnesc ambele variante, semn al unei oscilaţii a autorului între norma lingvistică moldovenească şi norma literară promovată în scrierile munteneşti" (p. 29). Exemplele de oscilaţii între variantele moldoveneşti şi cele munteneşti sunt numeroase.

Pe de altă parte, se aduce în discuţie faptul că, uneori, în virtutea tendinţei de înlocuire a formelor moldoveneşti cu cele munteneşti, considerate mai aproape de normele limbii literare, se ajunge la unele erori, variantele moldoveneşti fiind de fapt cele corecte şi justificate din punct de vedere etimologic. De exemplu, în loc de secvenţe fonetice conţinând o consoană pronunţată dur şi o vocală *ă* sau *â*, ca efect al velarizării, întâlnim, în unele cuvinte în care acestea sunt motivate etimologic, variante cu *e*, *i*, care nu sunt acceptate de limba literară: „Verbul *a aţâţa* (< lat. **attītio*, *-are* < *tītīōnem* 'tăciune') are silaba *ţâ* încă din epoca de formare a limbii române şi este înregistrat cu această formă în toate lucrările de lexicografie româneşti. Prin falsă regresie, la Creangă găsim varianta cu *ţi*, *a aţiţa*" (p. 64). Este şi cazul cuvintelor *uriciunea*, *uricioase*, folosite de Creangă în locul variantelor cu velarizare, justificate etimologic – *urâciunea* şi *urâcioase*. În urma aceluiaşi fenomen de falsă regresie, ivit din dorinţa de a folosi variantele fonetice ce păreau a fi compatibile cu norma literară, au rezultat şi alte forme hipercorecte: vrând să corecteze formele moldoveneşti *şăle* şi *şăde*, scriitorul le înlocuieşte cu *şele* şi *şede*, forme care se află în contrast cu variantele literare din prezent – *şale*, *şade*.

În capitolul al doilea (*Morfologia. Sintaxa*) sunt studiate diverse aspecte gramaticale specifice limbii lui Creangă, insistându-se asupra inconsecvenţelor autorului rezultate din aceeaşi preocupare de a renunţa la variantele moldoveneşti în vederea realizării unei norme literare unitare a limbii române. Pentru fiecare parte de vorbire sunt analizate deosebirile în raport cu limba literară actuală, cu formularea explicaţiilor de rigoare. Este evidenţiată, de exemplu, prezenţa unor forme diferite în raport cu norma limbii literare actuale în cazul pluralului unor substantive (*talpe*, faţă de *tălpi*; *barbe*, faţă de *bărbi* etc.), coexistenţa în textele analizate a formei unice a articolului posesiv-genitival (*a*), specifică graiurilor moldoveneşti, cu formele diferenţiate în funcţie de gen şi număr, caracteristice limbii literare de astăzi. Aşa cum, din punct de vedere fonetic, limba din opera lui Ion Creangă nu este dialectală, tot astfel nu poate fi acceptată, crede autorul, nici opinia conform căreia aceasta s-ar caracteriza, din punct de vedere gramatical, prin aspecte dialectale. În cadrul subcapitolului referitor la substantiv, câteva pagini sunt consacrate analizei toponimelor şi antroponimelor întâlnite în opera scriitorului humuleştean.

Ultima parte a lucrării este dedicată studierii lexicului din scrierile lui Creangă din punctul de vedere al provenienţei (elemente latine moştenite sau împrumuturi, elemente de origine slavă, turcească, grecească, maghiară, germană, ţigănească sau diverse expresii idiomatice etc.), al grupurilor onomasiologice (viaţa spirituală, calendarul bisericesc, măsurarea timpului, numele dracului, superstiţii, obiceiuri la înmormântare etc.) şi al semanticii (sensuri speciale, calcuri semantice).

Pasionat de studiul etimologic al limbii române, Vasile Arvinte propune, pe parcursul întregii lucrări, explicaţii noi privind originea anumitor cuvinte. De exemplu, autorul arată că *a dezmierda* nu provine din lat. *merda*, *-ae* 'excrement', ci din < lat. **dīs-maerīdo*, *-āre* 'a fi trist', 'a fi mâhnit', 'a fi abătut'; 'a jeli', 'a deplânge' (p. 125). Discuţii etimologice sunt făcute şi pentru termeni ca: *chilotă* (< germ. *Phühl* 'pernă umplută cu pene'), *a desfăta* (< * *dīs-fetō*, *-āre* 'a simţi o plăcere, a se delecta' < lat. **dīs-fetīdo*, *-āre*), *deşanţ* (< *de* + *şanţ*, unde *şanţ* este germ. *Schanze* 'aruncare norocoasă la zaruri'), *huciu* (< ucr. *huštýj* 'des', *hušča* 1. 'desime', 'suc dens'; 2. 'drojdie', 'sediment'), *perjă* (< *perj* < germ.-săs. *Piarsch*), *poştă* 'un fel de alice' (< germ. *Posten*), *poznă* (< germ. *Possen* 'festă', 'poznă'), *ţencuşă* (< magh. *cinkos*, *cinkus*) etc.

Lista în care sunt inserate lucrările de referinţă şi cea de abrevieri, precum şi *Indicele de cuvinte şi forme* (unde cuvintele analizate în lucrare sunt inventariate în funcţie de proveniența lor: dacoromână, aromână, meglenoromână, istroromână, franceză, friulană, italiană, portugheză, spaniolă, latină, slava veche, bulgară, cehă, polonă, rusă, greacă etc.) întregesc caracterul ştiinţific riguros al acestui volum, o contribuţie de marcă în domeniul istoriei limbii române literare.

Daniela Butnaru

HILDRUN GLASS, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen. Zur Geschichte der Juden in Rumänien. 1944–1949*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2002, 338 p.

Sub sigla Institutului de Studii Sud-Est Europene de la München, apărea în anul 2002 o lucrare de interes deosebit pentru publicul românesc, a cercetătoarei Hildrun Glass, cu titlul: *Minderheit zwischen zwei Diktaturen. Zur Geschichte der Juden in Rumänien. 1944–1949* [*O minoritate între două dictaturi. Despre istoria evreilor din România. 1944–1949*]. Specializarea pe această linie de cercetare îi permite autoarei să-şi traseze un drum propriu, dar, până la urmă, nu lipsit de dificultăţi, având în vedere aria relativ necunoscută pe care o sondează, aşa cum poate fi focalizată ea de acolo, din segmentul apusean al Europei. Activitatea a implicat şi o componentă didactică, prin susţinerea unui seminar de istoria Europei de Est şi Sud-Est la Universitatea „Ludwig Maximillian" din München, fapt care atestă interesul pentru această arie geografică. Justificarea întreprinderii sale se înscrie în efortul concertat de recuperare, pe care istoricii şi cercetătorii germani îl depun, odată cu deschiderea oferită de anul 1989. Hildrun Glass a participat frecvent în România la manifestări şi simpozioane cu tematică istoric-minoritară, ca, de exemplu, la cel desfăşurat în 2002, cu tema *Deportări. Tratarea germanilor şi a altor minorităţi în România comunistă*. Recunoaşterea activităţii ei se finalizează cu obţinerea în acelaşi an a premiului „George Barițiu" pentru lucrarea *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni*. Un alt titlu care se înscrie în seria preocupărilor privitoare la populaţia iudaică din România, *Zerbrochene Nachbarschaft: das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien, 1918–1938* [*Vecinătate întreruptă: legături germano-române în România, 1918–1938*], apare mai devreme, în 1996. Documentarea s-a făcut în Bucureşti, Iaşi şi Tel Aviv, autoarea beneficiind de sprijinul unor istorici şi cercetători din centrele mai sus amintite.

Revenind la studiul de faţă, autoarea se ocupă de procesul de asimilare şi integrare forţată a minorităţii evreieşti în naţiunea de tip nou, comunist. În 1949 existau doar două organizaţii legale care reprezentau interesele evreilor: Federaţia Uniunilor de Comunităţi Evreieşti din România şi Comitetul Democrat Evreiesc. Acestea erau structuri docile în mâinile regimului, iar la conducerea lor nu se aflau decât membri ai PCR. Volumul este structurat pe două coordonate: prima se referă la evreii români după dictatura Antonescu, cea de a doua, la diminuarea identităţii etnoculturale în timpul regimului comunist. Problemele abordate sunt: anularea drepturilor, efectele exterminărilor „în masă", trecerea în revistă a organizaţiilor sioniste, mergând până la analiza procesului de întrajutorare prin intermediul structurilor evreieşti interne şi internaţionale, înlăturarea legislaţiei antisemite, rutele de emigraţie către Palestina, respectiv către Israel. În a doua secţiune, cercetătoarea acordă atenţie sporită tacticilor PCR pentru „conectarea" sectorului evreiesc la noile condiţii, reacţia minorităţii evreieşti la acest proces, precum şi antisemitismul din viaţa politică românească în perioada 1944–1949. În ultimele pagini, Hildrun Glass reproduce datele statistice oferite de recensăminte ale populaţiei evreieşti pe regiuni şi apoi la nivel de oraş (Iaşul ocupa locul al II-lea după Bucureşti) şi face, de asemenea, o radiografie a ocupaţiilor, de unde se observă diferenţa nesemnificativă dintre cei implicaţi în servicii şi comerţ şi micii meseriaşi, ceea ce nu confirmă prejudecăţile curente. Este detaliat numărul emigranţilor către Palestina şi Israel între 1939 şi 1955 şi este precizat procentul de reprezentare al evreilor în Partidul comunist. Concluzia pe care o trage autoarea este că minoritatea evreiască din România a plătit preţul subzistenţei atât dictaturii de dreapta, cât şi celei de stânga.

Volumul reprezintă un punct de plecare atent documentat şi structurat pentru cei interesaţi de contextul politic şi economic al acelei perioade, evrei sau neevrei, meritul cercetătoarei rezidând în tonul detaşat pe care îl adoptă. Istoricul literar se simte realmente avantajat de informaţiile aflate în paginile studiului, unghiul de evaluare a scriitorilor contemporani din perspectiva evenimentelor analizate de Hildrun Glass lărgindu-se apreciabil. Ceea ce impresionează la acest studiu este tonalitatea în general neimplicată, lipsită de patetism, a comentariului, deşi pericolul implicării emoţionale, atunci când se abordează tema holocaustului, îşi face simţită prezenţa, într-o măsură mai mare sau mai mică. Pentru cei mai puţin informaţi, o analiză în context european ar fi restabilit echidistant poziţia cercetătoarei de la München şi, de asemenea, o listă de lucrări ale acesteia ar fi fost mai mult decât bine-venită.

Nicoleta Borcea

SERGIU PAVEL DAN, *Povestirile în ramă. Ipostaze universale şi româneşti ale unei structuri*, ediţia a II-a, Piteşti, Editura Paralela 45, 2003, 176 p.

În această carte, criticul şi profesorul clujean Sergiu Pavel Dan reconstituie profilul unei modalităţi narative deosebit de prolifice – povestirea în ramă. Cunoscute, de asemenea, şi sub denumirile de *povestiri în cadru* (*frame stories*) ori *în sertare* (*romans à tiroirs*), *în serii* ori *decameronice*, aceste *Rahmenerzählungen* presupun „una sau mai multe suite de naraţiuni independente, înrudite tematic şi depănate în temeiul unei învoieli sau al unei convenţii dintre nişte emiţători şi receptori" (p. 5). Dintru început, se afirmă că *povestirea decameronică* nu trebuie confundată cu *romanul*, dar nici cu o altă formă epică, numită aceasta de autor *povestire în povestire*.

Aşadar, nu putem pune semnul egalităţii între un roman, construit în jurul unui personaj central, care deţine rolul de liant al ansamblului, şi o naraţiune în ramă, deosebită „prin alăturarea, prin juxtapunerea sau perindarea unor episoade şi personaje disparate, independente din unghi narativ" (p. 5). Un exemplu elocvent dat de critic este *Hanu Ancuţei*, numit de cele mai multe ori impropriu „roman", format însă dintr-o suită de povestiri independente între ele.

La fel de importantă, deşi mai greu de sesizat, este şi delimitarea dintre *povestirea în sertare* şi *povestirea în povestire*. „Prin această din urmă străveche modalitate – mijloc aşadar iar nu specie autonomă – naratorii de toată mâna dintotdeauna au dorit să ofere o altă pârtie epică, un nou registru expozitiv naraţiunilor lor [...]. Unii autori – spre exemplu Guy de Maupassant, Vasile Voiculescu sau Pavel Dan – utilizează nivelul propriei relatări doar ca pe un preambul-pretext al naraţiunii principale pe care o încredinţează naratorului unei povestiri în povestire" (p. 6–7). Există însă, se observă în continuare, contexte în care cele două modalităţi epice se îmbină. La o asemenea situaţie asistăm în *O mie şi una de nopţi*. Aici, în interiorul unui „sertar" narativ, întâlnim de multe ori „suprapunerea sistematică a mai multor niveluri ale povestirilor în povestire, – ceea ce va fi contribuit din plin la apariţia confuziei dintre cele două planuri narative eterogene" (p. 7).

În continuare, autorul stabileşte existenţa a două tipuri de povestire în sertare – de data aceasta distincţia având la origine nu criterii tehnice, narative, ci de ordin tematico-tipologic –, tipul oriental şi cel occidental. Primul este caracterizat de „rezistenta tradiţie răsăriteană a aservirii supuşilor [...] de către conducătorul atotputernic" (p. 8). Mersul înainte al povestirilor amână executarea sentinţei. Referitor la tipul occidental de povestire cu sertare, „este interesant de observat că şi de astă dată pretextul narativ imaginează ivirea unei restriştii în viaţa oamenilor" (p. 11). Acum avem de a face cu o calamitate care îi împinge pe oameni să se reunească şi să reziste prin ascultarea poveştilor.

Cât priveşte stabilirea cu precizie a genului căruia povestirea în ramă îi aparţine, lucrurile sunt destul de neclare. Dacă romanul este o specie a epicului, cum ar putea fi clasificate aceste *frame stories*? În schimb, despre povestirea în povestire, de data aceasta, criticul ajunge la concluzia că aceasta nu constituie o specie, ci doar o tehnică discursivă. Povestirea în ramă îi este însă superioară şi merită, în consecinţă, calificativul de specie.

Deşi tot atât de veche precum tragedia, spune Sergiu Pavel Dan, povestirea în sertare a rezistat până în zilele noastre în peisajul literar. Probabil, însă, că ea ar trebui privită ca o subspecie a genului epic, care oferă un mijloc comod şi eficient de asigurare a „autenticităţii" şi credibilităţii faptelor relatate de un prim narator. Scenariul narativ al punerii în ramă este, de altfel, des întrebuinţat azi şi în tehnica cinematografică, pentru că oferă multiple posibilităţi de focalizare a acţiunii.

O altă observaţie importantă făcută de autorul lucrării are în vedere „posibilitatea unor conlucrări instructive între naraţiunile în ramă şi roman, în condiţiile menţinerii statutului propriu de către fiecare din cele două categorii literare" (p. 6). Putem vorbi deci, în cazul anumitor opere, de suprapunerea a două specii epice: *Manuscris găsit la Saragosa* de Jan Potocki ilustrează acest lucru.

Capitolele următoare se opresc la mai multe opere literare aparţinând speciei epice în discuţie: *Decameronul*, *Povestiri din Canterbury*, *O mie şi una de nopţi*, *Manuscris găsit la Saragosa* sunt doar câteva dintre scrierile respective. Se porneşte de fiecare dată de la date biografice şi de istorie literară, urmărindu-se receptarea operelor în cauză. Aflăm astfel când ajung *O mie şi una de nopţi* să fie traduse pentru întâia oară în Europa şi despre filiaţiile şi ecourile stârnite de celebrele poveşti orientale, precum şi că romanul contelui Potocki, care a circulat mai întâi în manuscris, s-a bucurat de un întârziat, dar uriaş succes postum. Îşi va fi avut în vedere contele polonez, la acea epocă, posibilii cititori amatori de istorisiri cu tentă supranaturală? Răspunsul afirmativ este cel mai indicat, din moment ce scriitorul construieşte o elaborată strategie discursivă, aşa cum observă şi criticul clujean. În trama naraţiunii se îmbină, extrem de original pentru vremea aceea, feericul cu elemente de tip *horror*, proprii romanului gotic plecând de la *Castelul din Otranto* de Horace Walpole. Luând în calcul planurile naraţiei, precum şi modul în care protagonistul le reuneşte, se ajunge la concluzia că „avem suficiente temeiuri să socotim *Manuscris găsit la Saragosa* nu un roman, nici măcar unul labirintic, ci o reprezentativă *culegere modernă de povestiri în ramă*" (p. 82).

Reprezentantul german al povestirii „înrămate" este uimitorul Wilhelm Hauff, cu al său *Almanah de basme pe anul 1826*. Scriitorului nu-i va fi dat să trăiască, din păcate, mai mult de 25 de ani. Însă aceste povestiri, de o bogăţie tematică remarcabilă, reflectă o personalitate ieşită din comun, o compoziţie narativă modernă şi un original mod de comunicare al diferitelor niveluri ale naraţiunii. Basmele lui Hauff pot fi citite astfel nu numai de copii, ci şi de adulţi. De fapt, această calitate le este conferită prin faptul că se situează undeva la jumătatea drumului între poveste şi povestirea fantastică. Dacă întâmplările din poveştile fraţilor Grimm îi mai pot speria doar pe copii, în schimb, cele ale lui Hauff, precum şi personajele lui, oferă un univers ficţional mai tensionat şi mai apropiat de percepţia modernă.

Exponenţii români ai genului la care se opreşte autorul sunt Mihail Sadoveanu, Mircea Eliade şi Victor Papilian. Firesţe, opera sadoveniană cea mai elocventă pentru ilustrarea povestirii „înrămate" este *Hanu Ancuţei*. Reunirea personajelor la han, în vremuri tulburi, constituie pretextul declanşării şirului de povestiri. Criticul urmăreşte să surprindă în textul sadovenian eventualele elemente narative inovatoare în raport cu alte scrieri de gen din literatura universală. Orice text narativ, regulă de la care nici *Hanu Ancuţei* nu se abate, are la bază categoria literară a *timpului*; de fapt, în interiorul acestei lumi imaginare putem avea două sau mai multe planuri temporale, în funcţie de complexitatea acţiunii relatate. Povestirea are, prin urmare, două paliere: primul este acela al discursului verbal, al enunţării, care ne introduce în cel de-al doilea plan, al lumii narate sau al diegezei. Dar cum altfel ar putea fiinţa epicul decât etalându-se pe mai multe planuri temporale, povestite cititorului? Este ceea ce observă şi Sergiu Pavel Dan: momentul întâlnirii la han constituie un prim chenar temporal, cel al prezentului narării. Acestuia i se opune trecutul aproape „fabulos", de poveste, constituit din istorisirile personajelor sadoveniene. Pornind de la toposul hanului, criticul consideră că *Hanu Ancuţei* se înrudeşte cu *Povestirile din Canterbury* ale lui Chaucer. Se poate observa prezenţa constantă a unui astfel de reper spaţial, *hanul*, în multe din povestirile în sertare; el apare, de asemenea, în cartea lui Potocki, precum şi în basmele lui Hauff.

Cât priveşte prezenţa modalităţii povestirii „înrămate" în opera lui Mircea Eliade, autorul este destul de sceptic. Şi, totuşi, el e de părere că *La ţigănci* sau *Domnişoara Christina* conţin nuclee ale unor *frame stories*. Nu altceva ar fi, în *La ţigănci*, povestea intercalată în text pe care Simina i-o relatează lui Egor. Apoi, „predilecţia pentru tipul Gavrilescu de protagonist, structural dispus să povestească" (p. 152) ar constitui un al doilea „factor prielnic genului". *Podul*, apropiată de

modalitatea narativă a punerii în ramă prin prezenţa a trei bărbaţi care folosesc prilejul unei călătorii pentru a povesti, nu constituie, totuşi, un exemplu în această privinţă. Într-adevăr, aici Eliade aglomerează într-o manieră destul de obositoare „aproape toate obsesiile mitico-filosofice şi rezolvările tematico-tipologice. *Podul* devine astfel o colecţie de parafraze rezumative ale temelor cunoscute, un breviar, un compendiu, un dicţionar explicativ al întregii sale creaţii beletristice" (p. 147). În schimb, personajul Zaharia Fărâmă din *Pe strada Mântuleasa* poate fi considerat pe drept cuvânt o Şeherezadă modernă, ce îşi foloseşte priceperea de povestitor pentru a amâna o sentinţă, dar şi pentru a dezvălui eventuale elemente de mit, întâmplări stranii ori fantastice care ar guverna în ascuns mersul obişnuit al lucrurilor. Referindu-se la cunoscuta povestire a lui Eliade, criticul desfăşoară un amplu şi erudit comentariu asupra declanşării mecanismului sertarelor narative. De această dată, se arată, personajul-narator este îndeajuns de bine conturat ca tip uman şi, de asemenea, foarte potrivit rolului de bătrân care, sub aparenţa încurcării planurilor temporale, relatează anchetatorilor comunişti o serie de istorii de-a dreptul fabuloase. În discursul fostului învăţător apar o mulţime de figuri din trecut: elevul său Lixandru, Iozi, fiul de rabin, Oana, femeia gigantică ş.a. Iarăşi observă foarte inspirat autorul că personaje precum prezicătoarea Leana sau frumoasa Arghira trimit la alte naraţiuni eliadeşti, putându-se vorbi astfel de un intertext comun prozei lui Eliade. Nelimitându-se doar la descrierea atributelor proprii unor *frame stories*, Sergiu Pavel Dan continuă cu o serie de considerente privitoare la eventuala fantasticitate a povestirii în discuţie. În cazul de faţă, concluzia, foarte îndreptăţită, este că nu există aici un fantastic autentic; se poate vorbi mai curând de fabulos sau feeric, întrucât evenimentul supranatural se produce undeva în trecut, iar cititorul ascultă doar o relatare destul de vagă despre acesta. Aşadar, celebra ezitare todoroviană nu se produce, iar lectura textului nu provoacă sentimente de spaimă, ci doar de uimire. Ezitarea şi spaima, transmise concomitent receptorului, ar institui – consideră teoreticieni mai recenţi, precum Jean Fabre – fantasticul canonic. Eliade se aşază, mai curând, în descendenţa fantasticului romanticilor germani. Prin distribuirea materialului epic, bazat pe o temporalitate multiplă, micro-romanul *Pe strada Mântuleasa* are toate drepturile de a fi considerat o „povestire în ramă".

Concluziile sunt, practic, o invitaţie la continuarea încercării de definire a acestei modalităţi narative, autorul afirmând că „investigaţia de faţă nu pretinde şi nici măcar nu tinde să-şi epuizeze vastul obiect" (p. 172). Şi în această carte, Sergiu Pavel Dan dă dovadă de aceeaşi erudiţie cu care ne-a obişnuit din alte lucrări. Amplitudinea demersului critic nu minimalizează cu nimic farmecul acestor analize bazate pe bogate şi inspirate prospectări în literatura românească şi universală.

Ana Alexandra Zăstroiu

LIVIU PAPUC, *Leca Morariu. Studiu monografic*, Iaşi, Editura Timpul, 2004, 308 p.

Nu-i de mirare că Liviu Papuc s-a oprit, în studiul său monografic (apărut la Editura Timpul), asupra unui cernăuţean. Bucovinean el însuşi, bibliofilul nostru are fără doar şi poate o afinitate profundă cu tot ce provine dinspre acele meleaguri. Şi-a ales să trateze *in extenso* „viaţa şi opera" unui cărturar despre care cu toţi am auzit, dar despre care nu prea se ştie mare lucru – Leca Morariu. Subiectul li s-ar putea părea unora şi altora arid sau, mă rog, lipsit de spectaculozitate. Parcurgând însă fără *parti-pris*-uri consistentul studiu, scepticii şi cârcotaşii vor avea o mare surpriză. Condeiul suplu al cercetătorului imprimă o alură agreabilă, de un firesc convingător, unui demers istorico-literar care – vezi şi impresionanta bibliografie! – a presupus o stăruinţă de cursă lungă. Nimic din crispările şi scorţoşenia unor lucrări de acest tip nu îngreunează lectura. Puzderia de date, culese uneori de unde nici cu gândul nu gândeşti, sunt absorbite într-un discurs fluent, limpede şi atrăgător, de o acurateţe care, dată fiind uşurinţa exprimării, nu lasă să se întrevadă, decât pentru un ochi avizat, considerabilul efort întreprins de Liviu Papuc, cu o destoinicie întru totul vrednică de a fi apreciată.

Ca să lase impresia, care nu-i doar o impresie, că ştie-tot, unde nu a scotocit monograful, stăpânit el însuşi de „înclinaţia firească a bucovinenilor spre date exacte, probante"? Sursele, dintre

care unele, cu siguranţă, anevoios dibuite, sunt fel de fel: tradiţii de familie, comunicări orale, descoperiri în arhive şi muzee, ba chiar matricole şcolare, condici parohiale, cărţi poştale, adnotări pe vechi broşuri, inscripţii, ca să nu mai vorbim de filele pline de mărturii din jurnalul lui Leca Morariu. Atunci când firul e prea încâlcit, Liviu Papuc îşi exersează, cu o fineţe în afara oricărei ostentaţii, spiritul de discernământ. Când spaţiul documentar prezintă lacune, le suplineşte prin mici jocuri de imaginaţie. Dar o imaginaţie, se cuvine adăugat numaidecât, la obiect. Oricum, nu pierde nimic din vedere şi, din aproape în aproape, din articol în articol, din studiu în studiu, din op în opuscul, cu graţie şi minuţie – formulă care îl defineşte –, configurează portretul unui bucovinean respectabil, Alexandru (Leca) Morariu „ot" Cernăuţi.

O figură, să recunoaştem, nu de primul plan. Ceea ce nu înseamnă că nu merită adusă, sub lumini ocrotitoare, la rampă. De ce ocrotitoare? Pentru că, născut într-o provincie urgisită de Dumnezeu – ale cărui raţiuni de multe ori nici dracu' nu le înţelege –, născut deci într-un vitregit colţ de lume, supus calvarului unor repetate, tragice rupturi de patria-mamă, Leca Morariu nu a fost numai controversat, ci şi ostracizat, într-o manieră care, mai ales în amurg, a devenit penibilă şi revoltătoare. Ocolit, ignorat, uitat, opera lui ce soartă putea să aibă? Gestul reparator, iată, îl săvârşeşte Liviu Papuc, căruia dicţionarele îi dezvăluie, într-o paranteză de rutină, o misterioasă identitate – P. Morariu.

După tipicul oricărei monografii, autorul desfăşoară sistematic traiectoria existenţei şi a activităţii personagiului pe care l-a selectat. Ambianţa familială, studenţia, stagiul militar, drumeţiile, de plăcere sau „exploratorii", pătimirile tânărului „în vâltoarea războiului" şi, la drept vorbind, în tot restul vieţii: boli, refugii dramatice, iar apoi, finalul întristător. O lume prea puţin ştiută, aceea a Bucovinei culturale, e restituită în pagini alerte, de un discret ataşament. Un climat, cu specificul şi mai cu seamă cu reflexele crucii ce i-a fost dată acelei părţi de Moldovă s-o poarte. Nume aproape necunoscute, nume ciudate, nume însemnate. Bucovina rediviva...

În centrul naraţiunii, cum se şi cuvine, profesorul Leca Morariu, cu viaţa lui agitată, plină de neastâmpăr şi de elanuri făptuitoare. Energic, entuziast, axându-şi existenţa pe valorile morale. Temeinic şi ferm în întreprinderile pe care le iniţiază sau în care se implică. Astfel, cu multiple înzestrări şi într-o preacurată lumină, ni-l înfăţişează monograful. Un mentor cultural. Un director de conştiinţă. Un model. O personalitate de un proteism, ce mai încoace şi încolo, renascentist: împătimit culegător de folclor, etnograf, dialectolog, cu metodice preocupări de filologie şi de stilistică, critic literar slobod în efuziuni lirice, istoric literar cam chichiricios, cu fanatismul amănuntului („veşnic măturător în grajdurile lui Augias"), eminescolog posesiv şi arţăgos, comentator afin al lui Creangă, editor de texte acoperite de colb, pedagog, „diriguitor de reviste". Şi încă: iubitor de arte plastice, iscusit interpret la câteva instrumente, în fine, scriitor. O fi adevărat, nu avem motive să ne îndoim, dar parcă prea sunt multe darurile acestui „risipitor". Restituirea tinde pe alocuri să capete o tentă, să spunem aşa, promoţională.

O pedală moderatoare, în afară de cea plasată, strategic, în ultima frază a tezei, n-ar fi fost de prisos. Şi poate că n-ar fi stricat un plus de insistenţă asupra însuşirilor de prozator ale lui Leca Morariu, despre care Liviu Papuc ne încredinţează că sunt „măiestrite", dar asupra cărora mostrele abundent presărate în lucrare îndeamnă, totuşi, la o apreciere mai rezervată. Umor în duhul marelui humuleştean, talent de povestitor. Aşa o fi, dar ce ne facem cu limbajul poticnit ici-colo în stângăcii şi înţesat cu diminutive de gust îndoielnic („vechişoare", „vituţe", „puţinteluc"), de „voroave", pitoreşti în felul lor, dar cu un prea izbitor iz regionalist („hatârşagul"), de invenţii lexicale nu totdeauna fericite („băştinăştismul")?

Şi fiindcă tot am ajuns la secvenţa cordialelor trageri de mânecă, o inocentă întrebare: „carenţele" omului de condei din dulcea Bucovină care vor fi fiind? Lumina în care se înfăţişează el în lucrarea lui Liviu Papuc este aproape una fără umbre. Slăbiciunile, insuficienţele, eventualele rateuri sunt, dacă nu trecute sub tăcere – asta nu avem cum şti –, pomenite *en passant*. Cum se poate să nu sancţionezi fie şi cu o mustrare blândă, să zicem, exaltările imnice ale cernăuţeanului aflat sub vraja lui Eminescu: „omenie vecină cu divinitatea"? Sau „diatriba violentă", de ins cârcotaş şi cu viziune îngustă, lansată împotriva splendidei creaţii critice a lui G. Călinescu, ce-i drept, un monument de spectaculoasă subiectivitate? N-ar fi trebuit oare trecută barem prin dârmon, dacă nu şi prin ciur, ipoteza privind originea poloneză a poetului de la Ipoteşti?

Cu tot echilibrul remarcabil al demersului său îndeobşte precis şi nuanţat, care însă, hai să-l mai şicanăm puţin, riscă să se transforme ici-colo într-un montaj de citate (e adevărat, colorate şi evocatoare), lui Liviu Papuc i se întâmplă, rar, dar i se întâmplă, să renunţe la mângâiatul îndemânatic al clapelor pentru câte un, răzleţ, sunet glorios de alamă: Leca Morariu, acest spirit eminamente „constructiv", urmărea, aflăm, „să rezolve decisiv problemele capitale ale literaturii române", iar cât priveşte „comandamentele epocii", el le-a sesizat „ca nimeni altul". Mai către finalul tezei, monograful, altminteri o persoană care filtrează circumspect, (hiper)lucid orice informaţie, pare că în unele locuri a obosit, că nu mai are energia şi cheful să-şi spună mai apăsat părerea, ţinându-se politicos deoparte şi dând cuvântul unora şi altora, chiar atunci când s-ar fi cuvenit, de exemplu, să semnaleze răsfăţul unei encomiastici fără frâu.

Toate acestea nu umbresc meritele evidente ale unei restituiri gândite armonios şi construite cu o migală şi cu o pricepere în care bunul-simţ şi vigilitatea scrutătoare îşi dau mâna. Liviu Papuc se distinge din ce în ce ca un cercetător autentic, de o seriozitate şi un randament demne de toată stima. Străduinţele lui rodesc, şi studiul monografic, riguros şi dezinvolt, închinat nedreptăţitului Leca Morariu o dovedeşte fără doar şi poate.

Florin Faifer

CONSTANTIN PARASCAN, *Monografie sadoveniană toponimico-literară*, Iaşi, Editura Timpul, 2004, 402 p.

Publicistul ieşean şi profesorul băcăuan Constantin Parascan îşi apreciază lucrarea ca o cercetare de pionierat în literatura română (p. 6), în sensul inventarierii integrale a toponimelor din opera lui Mihail Sadoveanu şi a valorificării lor din perspectiva *toponimiei literare*, considerată o ramură nouă a disciplinei lingvistice de bază. Abordarea este temerară şi trebuie evaluată şi prin prisma dificultăţilor pe care aceasta le presupune. Mai întâi, numărul mare de nume înregistrate (1477), fişate din cele 22 de volume ale seriei *Opere* (1954–1971), se impune în sine ca o adevărată „povară" informaţională, greu de purtat spre o ţintă nebuloasă, insuficient definită. Apoi, multiplele dificultăţi ale ştiinţei onomastice, bine cunoscute de toţi cei ce stăruie în acest domeniu, ne cenzurează tentaţia de a pretinde baremurile desăvârşirii acolo unde obscurităţile semantice şi precaritatea instrumentelor de informare sunt obstacole *a priori* asumate de cercetător. Autorul este conştient de fatalitatea „imperfecţiunilor" lucrării sale şi aşteaptă sugestiile criticii, dar nu bănuieşte amploarea deficienţelor şi gravitatea erorilor asupra cărora atragem acum atenţia, cu îngrijorare.

Sincer ataşat de valorile estetice şi etice ale universului sadovenian, dar fără suficientă pregătire istorică, lingvistică şi lexicografică, indispensabilă pentru îndeplinirea onorabilă a unei complexe sarcini ştiinţifice, Constantin Parascan traversează o aventură toponomastică finalizată cu un eşec evident, fiindcă niciunul dintre obiectivele pe care şi le-a propus nu este apropriat într-o măsură satisfăcătoare, pentru a putea accepta această carte ca o contribuţie la cunoaşterea mai bună a unei mari creaţii literare româneşti. Dintr-un scurt studiu introductiv, *Toponimele în Opera* (sic!) *lui Mihail Sadoveanu*, cu puţine idei şi sărace constatări privitoare la funcţiile stilistice ale numelor de locuri (în fond, obiectivul principal al lucrării), aflăm motivaţiile structurii cărţii şi articolelor, motivaţii cu totul obscure pentru cineva care ar parcurge doar incoerentul *Dicţionar al toponimelor din opera lui Mihail Sadoveanu*.

Dicţionarul cuprinde secţiunile *Nume de localităţi (cătune, sate, comune, oraşe)*, *Alte toponime (câmpii, crâşme, judeţe, locuri izolate, lunci, moşii, mănăstiri, munţi, numele provinciilor româneşti, poieni, străzi, văi, vaduri* ş.a.*)* şi o *Addenda*. În lipsa unor precizări ale autorului, deducem doar raţiunile acestei organizări a materialului toponimic excerptat. Înţelegem că *Addenda* cuprinde lista toponimelor (618), româneşti şi străine, din vol. XIX şi XX de publicistică sadoveniană, selectate separat ca, probabil, mai puţin importante, desigur în sensul că, fiind nume ale unor obiecte sociogeografice reale, nu au valorile stilistice din opera de ficţiune a scriitorului. Obiecţia care se

poate aduce acestei discriminări este aceea că şi toponimele din *Olanda. Note de călătorie* sau din *Anii de ucenicie* sunt tot atât de autentice şi totuşi nu au fost incluse în *Addenda*. De asemenea, nici repartiţia celorlalte nume în prima sau în a doua secţiune a *Dicţionarului* nu este justificată din perspectivă strict toponimică, singurul criteriu distinctiv apărându-ne ca exterior cercetării propriu-zise: sunt „mai uşor" de explicat numele de localităţi decât celelalte toponime. Un alt criteriu de selecţie nu are nicio legătură cu *toponimia literară* şi astfel devine obiect al criticii noastre: nu poate fi admisă eludarea toponimiei basarabene sau bucovinene (din Ucraina) pe motivul că locurile denumite nu aparţin astăzi teritoriului României, după cum nici absenţa unor nume ca *Stambul, Ţarigrad, Odriiu* şi altele nu poate fi motivată în acelaşi mod. Asemenea toponime pot fi ignorate numai de o cercetare strict delimitată teritorial, nu şi într-o abordare din perspectivă literar-stilistică. De altfel, selecţia nici nu este riguros respectată, de vreme ce în *Dicţionar* apar totuşi (din ignoranţă geografică şi din neînţelegerea contextelor) toponime din afara României (vezi *infra*).

Propunându-şi să abordeze inventarul toponimic sub aspectele obligatorii ale lexicografiei toponimice (identificarea şi localizarea obiectelor denumite, etimologia numelor, atestările documentare şi reproducerea toponimelor în contexte semnificative), autorul este excedat la toate capitolele, rezultatul final al efortului, deloc neglijabil, fiind un produs confuz, cu anume valoare informativă, dar complet lipsit de virtuţi ştiinţifice. Dintr-o listă nesfârşită de observaţii critice, vom reţine aici doar exemple strident ilustrative.

Frapează neplăcut, de la primul contact cu textul, absenţa oricăror criterii şi norme lexicografice într-o lucrare care se vrea un *Dicţionar*. Autorul crede probabil că simpla „ordine strict alfabetică" a numelor de locuri (p. 38) poate defini un dicţionar, fiindcă nu constatăm în cele 330 de pagini ale textului nimic din rigoarea şi tehnicile redactării atât de caracteristice muncii lexicografilor calificaţi. Nici măcar alfabetizarea promisă nu este fără reproş, când observăm, totuşi, că numele scrise cu un *-â-* trebuie aşezate după cele cu *-ă-* şi nu succedând celor cu *-i-* (*passim*, cu excepţia *Addendei*).

Licenţele şi neglijenţele autorului sunt numeroase şi subiectivitatea se substituie regulilor şi exigenţelor lexicografice. Astfel, etimologiile au fost abordate numai dacă autorul a putut să le imagineze folosind un *Dicţionar onomastic românesc* (1963) de N. A. Constantinescu şi *Dicţionarul limbii române moderne* (*DLRM*) din 1958. Nu s-au consemnat, în general, etimologiile toponimelor „care ni s-au părut nesufixate" (p. 39), afirmaţie şi inexactă, şi confuză. Rostul atestărilor, care nu este nicăieri formulat, îl înţelege numai Constantin Parascan, cititorul nepricepând de ce „vechimea" toponimelor este considerată ca interesantă doar dacă este atestată în documente de dinainte de Ştefan cel Mare şi, derutant, doar în *Marele dicţionar geografic al României* (MDGR), apărut între anii 1898 şi 1902. Recenzentul familiarizat cu domeniul onomasticii româneşti vede cu uşurinţă că nu ne aflăm, de fapt, în faţa unei cercetări cât de cât serioase, ci a unei abordări de amator (în sensurile ştiute). Bibliografia, atât aceea citată, cât şi aceea efectiv utilizată, spune aproape totul despre nivelul pregătirii autorului. Cu un vechi şi depăşit dicţionar de limbă şi cu un dicţionar antroponimic, util în general, dar fără prea mult folos aici, nu se poate aborda ştiinţific una dintre cele mai dificile chestiuni ale dicţionarului: etimologia toponimică. Câteva nume importante ale lingvisticii româneşti (N. Drăganu, Iorgu Iordan, Emil Petrovici) sunt formal invocate uneori, fără vreun efect real asupra ţinutei ştiinţifice a lucrării.

În problema atestărilor, situaţia este asemănătoare. Este mai mult decât evident faptul că autorul nu cunoaşte bogata literatură istorică documentară care poate fi astăzi consultată pentru rezolvarea satisfăcătoare a chestiunii. Un prim volum din vechea colecţie Hurmuzaki nu poate suplini valoroasa serie DRH C şi D, unde regăsim, în reeditări documentare riguroase, cele mai vechi toponime româneşti din veacurile XIII-XIV (totuşi fără legătură semnificativă cu toponimia literară sadoveniană), nume care au incitat atât de mult curiozitatea şi entuziasmul patriotic ale dlui Constantin Parascan (p. 31–32). De asemenea, nici oricât de valoroasele două volume de *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, editate de Mihai Costăchescu în 1931 şi 1932, nu justifică ignorarea seriei DRH A (Moldova) şi a altor numeroase volume de documente ce nu trebuie să lipsească din nicio bibliografie (reală!) a cercetării toponimice. De altfel, este cu totul semnificativ faptul că autorul nu cunoaşte o lucrare relativ recentă, *Localităţile din România. Dicţionar* (2000) de

Eliza Ghinea şi Dan Ghinea, unde ar fi găsit suficiente atestări ale oiconimelor sadoveniene, pentru a acoperi, măcar parţial, o lacună majoră a lucrării aici recenzate. De fapt, autorul avea o alternativă simplă şi radicală pentru corijarea ţinutei ştiinţifice a dicţionarului său: renunţarea fără ezitări la etimologii şi atestări, urmând ca atenţia şi efortul său să se concentreze pe alte direcţii, anume identificările şi localizările obiectelor sociogeografice, înregistrarea întregului inventar toponimic sadovenian, într-o formă mai îngrijită, precum şi aprofundarea problemelor abia enunţate în studiul introductiv. Un plan mult prea ambiţios a creat însă, din păcate, imaginea unui şantier părăginit şi abandonat cu mult înainte de finalizarea temeliilor unei construcţii impozante.

De departe, deficienţa majoră şi imputabilă cu severitate autorului este, firește, amatorismul strident şi impardonabil al etimologiilor propuse. Un deserviciu important adus cunoaşterii operei lui Mihail Sadoveanu este punerea în circulaţie a unui mare număr de informaţii greşite pe care cititorii de literatură şi de exegeze literare, puţin atenţi la rigorile lingvisticii, le vor primi şi colporta cu uşurinţă. O dovadă, în acest sens, este deja una dintre primele recenzii ale cărţii, care, apreciază un gazetar, „se citeşte cu reală plăcere", fiindcă „lectura ... este plină de delicii filologice, semantice, etimologice, stilistice, prilejuind totodată incursiuni şi popasuri în fabulosul tărâm sadovenian" (Constantin Coroiu, în „Adevărul literar şi artistic", XIII, 21 decembrie 2004, p. 12). Vom exemplifica copios şi totuşi selectiv asemenea „delicii".

O eroare generală, caracteristică amatorilor de etimologie toponimică, este confuzia permanentă între planurile lexical, antroponimic şi cel toponimic, de unde derivă substituirea etimologiilor propriu-zis toponimice cu etimologii ale apelativelor sau ale numelor de persoane din care provin numele de locuri. Etimologia toponimică presupune identificarea lexemului sau a numelui personal de la originea toponimului, indicarea modului şi mijloacelor lingvistice de toponimizare (derivări cu sufixe specifice, trecerea din planul lexical în cel toponimic prin schimbarea funcţiei, fără modificarea formei cuvântului etc.) şi motivarea denominaţiei (explicitarea modului şi împrejurărilor în care un apelativ sau un nume personal a devenit nume de loc). Ca urmare, este inadmisibil tipul de etimologie propus pentru un mare număr de toponime, de altfel cu etimologii dintre cele mai simple şi mai facile. De exemplu, pentru *Albeşti* se propune „et.: *Alb*, adj., cf. lat. *Alba*, *Albinus*, nume de persoană (Do) + suf. *-eşti*". O sumă de erori se cumulează aici. Oiconimul *Albeşti* nu are nicio legătură cu adj. *alb*, care, oricum, obligatoriu, trebuia scris cu iniţială minusculă, şi nici cu antroponimele latineşti invocate. Adăugarea sufixului *-eşti* după acestea din urmă induce concluzia enormă că toponimul românesc, medieval, ar proveni din antroponime latineşti derivate cu un sufix românesc (în ce epocă?). Corect, această etimologie se poate formula în două moduri impuse de literatura de specialitate: *Albeşti* < antrop. *Alb(ul)* + suf. *-eşti* sau, după concepţia lui Gh. Bolocan, *Albeşti* < nume de grup *albeşti* < antrop. *Alb(ul)*. Un nesfârşit şir de toponime din acest *Dicţionar* este etimologizat în maniera semnalată. Astfel, *Arămeşti* nu poate proveni din adj. *Arămiu* (sic!) + suf. *-eşti*, fiindcă acest sufix nu derivă niciodată nume comune (adjective, substantive etc.), ci doar nume de persoană (*Aramă*, în cazul de faţă). Pentru această eroare, cititorul este invitat să vadă şi articolele *Bălăneşti*, *Băluşeşti*, *Borzeşti*, *Bucureşti*, *Buneşti*, *Căpoteşti*, *Corneşti* etc. Uneori, Constantin Parascan părăseşte epoca formării toponimelor pe terenul limbii române şi ne duce în ucronie, când ne învaţă că un sat Lăcusteni are numele format din cuvântul latin *locusta* + suf. (de origine slavă) *-eni*.

Când la originea toponimelor se află un nume de persoană, etimologiile dlui Constantin Parascan urmează o schemă ca aceea de sub *Avrămeasa* (reprodusă aici cu toate neglijenţele de punctuaţie şi de corectură): „et. *Avraam* patriarh biblic, ebr. *Abrahaam* «tatăl este înălţat» (5. *Avrămeasă* nume de plantă şi de zână) suf. *-easă* (Do)". Un cititor lipsit de umor şi de simţul realităţilor româneşti ar putea înţelege de aici că un sat moldovenesc de pe la 1900, cu nume fictiv, creat de Mihail Sadoveanu, va fi fost întemeiat de patriarhul Avraam, fără să poată şti dacă sufixul *-easă* derivă un nume personal feminin (Avrămeasa era soţia patriarhului?) sau are altă funcţie. Situaţia devine şi mai confuză dacă se ia în consideraţie şi paranteza, fiindcă ne putem întreba cum şi de ce un nume de plantă şi de zână a devenit nume de sat. Utilizarea în acest mod defectuos a *Dicţionarului onomastic românesc* al lui N. A. Constantinescu (siglat greşit Do, în loc de DOR) generează confuzii permanente şi descalificante în *Dicţionarul* aici recenzat. Pentru exemplificare,

sunt suficiente articolele *Avrămeni*, *Dămieneşti* (unde ciudăţenia etimologică „*Damian* medic", urmată de varianta grecească a antroponimului, se lămureşte numai dacă cititorul face un efort suplimentar de informare, pentru a afla că numele calendaristic *Damian* este al unuia dintre mucenicii „doctori fără de arginţi", cu care, evident, satul moldovenesc nu poate avea vreo legătură), *Farcaşa* (unde se dă „et. *Lup* subst.", cititorul urmând să se descurce singur, pentru a înţelege dacă urmează o traducere în maghiară a antroponimului sau a toponimului [*Lupa*?]); similar, la articolul *Pobrata* etimonul indicat este subst. *Fărtat* („frate de cruce"), fără ca cineva să priceapă în ce constă echivalenţa cu corespondentele slave *pobrati* şi altele. *Vârtejeni*, dacă ar fi un toponim real, ar trebui derivat dintr-un antrop. *Vârtej*, şi nu din subst. *Vârtej* (sic!) + suf. *-enie* (?), soluţie imposibilă.

Problemele etimologice se agravează exponenţial, fiindcă un noian de erori apar şi din etimologiile neştiinţifice ale apelativelor sau antroponimelor invocate (unele preluate fără discernământ din dicţionarul lui N. A. Constantinescu), din incapacitatea autorului de a identifica baze de derivare corecte, de a distinge sufixele lexicale de cele antroponimice sau toponimice etc. Spaţiul acestei recenzii nu ne permite să inventariem toate greşelile; reţinem aici doar câteva exemple elocvente.

Baia, prima capitală a statului Moldova, îşi are numele de la o veche mină de fier (*baie*), cf. Baia de Aramă, Baia de Arieş etc., exploatare deschisă de colonişti saşi, fondatori ai târgului (sec. XIV). Ca urmare, etimologia propusă aici este suprarealistă: *Baia*, *Baiu*, *Bae*, nume format din substantivul *bae* [?] sau din verbul *a băia* „a educa, a mângâia copilul", „a naşte"; cf. beg. [?] *Bai* „nene" şi tc. *bay* „bogat" (Do). Toponimul *Aluniş* nu provine din *Alun* (sic!), *aluni*, s. m. + suf. *-iş*, ci din s. n. *aluniş* în funcţie toponimică; toponimul *Jilişteа* nu poate fi pus în niciun mod în relaţie cu un antrop. *Jilescu* şi nici nu poate fi derivat ca *Jila* [?] + suf. *-iştea*, ci este subst. *jelişteа* (vântului) în funcţie toponimică; *Pojorâta* nu este subst. *Pojar* (sic!) + suf. *-îta*, inexistent, ci adj. *pojorâtă* „(pădure) arsă" toponimizat.

Baza antroponimică a toponimelor *Blăgeşti* şi *Blăgeni* este *Blaga* şi nu *Blagu*, considerat ca derivat (!) din sl. *Blagovestenie* (!); *Boroseşti*, atestat cu forma originară *Borişeşti*, nu se explică prin antrop. *Boros* (din magh. *boros* „chelner"), ci prin *Boris*; *Buhăieşti* nu are legătură cu verbul (*a*) *Buhăi* (sic!), ci cu antrop. *Buhai*; *Căpoteşti* nu provine din subst. *Cap* (sic!) cu sufixele *-otă* şi *-eşti*, ci din antrop. *Capotă*; *Ciurea* este antroponimul omonim în funcţie toponimică şi nu subst. *Ciur* (sic!) + *-a*; *Ghindăuani* nu are baza *Ghindău*, derivată din subst. *Ghindă* (sic!), ci magh. *Hindó*, cu reflexul rom. *Hindău* (cf. numele lui Şarban Hândău, atestat în 1398–1400); *Grozeşti* nu are et. *Groază* s. f., de unde *Groz* [antroponim, inexistent] + suf. *-eşti*, ci derivă din baza *Grozea*; *Leţcani* este un derivat din antrop. *Laţco* şi nu din subst. *Letca* (sic!) „unealtă de tors"; *Negreşti* nu poate avea baza *Negr* + *-eşti*; *Rădăuţi* nu rezultă din inexistentele *Rădu* + *-ăuţi*, ci este reflexul românesc al ucr. *Radovci*; *Răducăneni* nu este *Răducu* + suf. *-eni*, din care putea să apară *Răduceni* sau *Răduculeni*, dacă un asemenea diminutiv ar fi existat în secolul al XVIII-lea, ci are baza antroponimică *Răducanu* (Roset); *Todireşti* trebuie să pornească de la antrop. *Toader*, nu *Todir*, inexistent; *Vercicani* (cu explicaţia fantezistă: *Verc* [?] cf. germ. *Werk* „lucru, fabrică") este forma coruptă a numelui vechi *Vereşcecani*, în această situaţie etimologia trebuind să privească oiconimul originar

Cartea dlui Constantin Parascan revoluţionează domeniul lexicologiei, descoperind radicale şi sufixe până acum necunoscute, când propune segmentări hilare, precum: *Cordun* din *cord* + *-un*; *Cucuieţi* din subst. *Cucuie* (sic!) + suf. *-ţi*; *Dobrovăţ* din *Dobru* + suf. *-văţ*, *-ăt*; *Drăgăşani* din *Drag* + suf. *-aş* + *-ani*; *Drăgoioasa* din *Drăgo* + *-ioasa*; *Dumesnic* ar putea fi *Dume* + *-esnic*, bănuieşte autorul.

Alte etimologii relevă ignoranţa desăvârşită a autorului într-un domeniu în care cunoştinţele istorice, geografice şi lingvistice sunt indispensabile pentru explicaţii corecte. Astfel, orice începător în ştiinţa toponimiei ştie că *Bicaz* este un hidronim maghiar (cf. *bikás* „cremene, cuarţ"), dar în acest *Dicţionar* se acceptă ca etimologie o naivitate cronicărească: un presupus nume al unui mârzac tătar. Doljul şi Gorjul, judeţe ale Olteniei, au denumiri oficiale rezultate din sintagme slavone desemnând bazinul Jiului dinspre câmpie şi, respectiv, dinspre munte. Constantin Parascan crede însă că Gorj ar fi o localitate (!) al cărei nume este explicat astfel: „et. Gheorghie III. Cu o *-eo*: *Gorghe*, 2. Gorgea şi Gorjea, antroponimic (Do); *Gorjea* – Gorj –?" (autorul reproduce mecanic DOR, astfel încât cititorul

neavertizat nu poate înţelege ce reprezintă cifrele care apar adesea în asemenea secvenţe); satul Rucăreni din Vrancea (de fapt, din com. Soveja) a fost înfiinţat de mocani veniţi din Rucărul argeşean, ca şi satul Dragosloveni, cu bejenari din Dragoslavele-Muscel; ca urmare, este un penibil spectacol etimologic scenariul denominativ propus: etnon. lat. *Lucanus* > ipocoristicul lat. *Lucas* > antrop. *Luca* > cu rotacism, probabil, *Rucărea* şi *Rucăr* + suf. *eni*; celălalt oiconim este explicat astfel: *Dragoslave* din adj. şi subst. (?) *Drag* + suf. *-slav* + *-e*; *Liteni* este antrop. *Liteanu* (din etnonimul *litean* „lituanian") la plural, ca nume de grup familial, şi nu antrop. *Litu* + *-eni*; *Sascut* nu poate fi *Sas* + suf. *-cu*, inexistent în limba română, ci este magh. *Szaszkút* „fântâna Sasului" (explicaţie pe care autorul o putea găsi în *Toponimia românească* a lui Iorgu Iordan, citată la *Bibliografie*, dar practic neconsultată); *Sibiu* nu este un antroponim, cf. tracul *Sibiaenus*, cum presupune Constantin Parascan, ci un hidronim vechi slav, *Sibiń* „pârâul cu corni"; oiconimul *Timişoara*, numele maghiar, în pronunţie românească, al oraşului (*város*) de pe Timiş, este explicat printr-o contribuţie care se vrea critică faţă de etimologia banală, general acceptată: ipocoristicul (sic!) *Tim* (din *Timotei*) cu presupusele sufixe slave *-işi*, *-eşi*, enormitate care, singură, ar putea compromite un toponimist; *Vizantea*, numele unui sat din jud. Vrancea, nu poate fi explicat prin *Vizante*, gr. „originar din Bizanţ" [?], dacă nu apare şi motivarea denumirii; de fapt, oiconimul este în relaţie cu hidronimul de origine maghiară *Vizăuţ*.

Un mare număr de etimologii, mai dificile, presupuneau cunoaşterea bibliografiei toponimice recente, cerinţă de care autorul *Dicţionarului* este foarte departe. Astfel, *Bârlad* este un hidronim slav şi nu un nume de persoană; *Bârnova*, tot nume slav, nu poate proveni din *Bârna* (presupus a fi o scurtare din ebr. *Bar-Naba* „fiul mângâierii") + suf. *-ova*; oiconimul *Braşov* trebuie pus în legătură cu numele *Bârsa*; *Buzău* este un hidronim din substratul daco-getic şi nu subst *Buză* (sic!) + suf. *-ău*; *Câmpina* este un toponim slav (cf. Emil Petrovici, citat, formal, în bibliografie) şi nu format din subst. *Câmp* (sic!) + suf. *-ina*; *Cluj* este controversat şi necesită o discuţie competentă; *Fălciu* provine din antrop. *Fălcea/Falcin* şi nu din subst. *Folcă* (sic!) sau din *falce*; *Humuleşti* este un derivat de la antrop. *Humă*, atras în seria masculinelor, cf. *Dima* > *Dimuleşti*, *Sima* > *Simuleşti*, *Toma* > *Tomuleşti*, fără să fie necesară o improbabilă şi neatestată evoluţie *Pahomie* > *Homă* > *Humul* + *-eşti*; *Huşi* este un nume a cărui explicaţie doar în aparenţă poate fi acceptată cu uşurinţă; *Iaşi* este un etnonim plural (în *Târgul Iaşilor*) şi nu, la origine, un nume de persoană la singular, *Iaşul*, această formă fiind ulterioară, modernă; *Râşca* este un hidronim slav (*rička* „pârâiaş") şi nu are nicio legătură cu un presupus trac. *Rescu*.

Încheiem această sumară listă de confuzii, erori şi absurdităţi etimologice prin constatarea că, uneori, Constantin Parascan preia ca etimologii sugestii ale lui Mihail Sadoveanu. Marele prozator avea un remarcabil simţ al valorilor artistice ale limbii române, dar nu era lingvist şi intuiţiile sale adesea nu au valoare ştiinţifică. Este cazul oiconimului *Cucuieţi*, numit aşa „pentru că e aşezat în mlaştina unei văi", glosă care provoacă exclamaţia aprobativă a autorului *Dicţionarului*: „Iată explicaţia corectă, ştiinţifică, toponimică a scriitorului" (p. 107). Nici *Timircan*, loc în marea baltă Vladnicul de la Cristeşti (Iaşi), nu are nimic misterios şi nu este „balta lui Temir-han", ci aminteşte, probabil, de vornicul de poartă Constantin Timircan, de la începutul secolului al XIX-lea.

Numeroase toponime nu au etimologii, care se puteau stabili fără dificultăţi mari, dar, în cazul acestei lucrări, eludările sunt un fapt pozitiv, în sensul răului mai mare evitat.

O problemă importantă în cercetarea toponimică este localizarea obiectelor desemnate şi identificarea numelor referitoare la acestea, între mai multe omonime. După această operaţiune prealabilă, se pot surprinde motivaţiile denominaţiei toponimice. În dicţionarul aici recenzat, o sarcină specifică era distincţia, importantă din perspectivă literară, dintre toponimia reală şi cea fictivă, imaginată de scriitor. După opinia noastră, *Dicţionarul* trebuia să fie structurat în două secţiuni din această perspectivă. Astfel, se puteau pune mai bine în evidenţă în studiul introductiv funcţiile artistice şi stilistice ale numelor de locuri în opera sadoveniană. De pildă, s-ar fi observat faptul că în opere de maximă ficţiune aproape întreaga toponimie este imaginară, ca în *Nopţile de Sânziene*, unde pădurea Borza (în realitate Bordea, din apropierea Iaşilor) este situată pe moşia neidentificabilă Necşeni (numele lipseşte din *Dicţionar*). De asemenea, în romanele de evocare istorică *Fraţii Jderi*, *Şoimii*, *Nicoară Potcoavă*, cu acţiuni plasate în trecutul mai îndepărtat, o parte semnificativă a

denumirilor este dificil de atribuit unor locuri şi localităţi reale, chiar dacă toponimele sunt atestate documentar. Dimpotrivă, în naraţiuni realiste (*Baltagul*) sau cu subiect contemporan (din primele volume publicate), toponimia are un mare indice de autenticitate. Cu atât mai mult, în evocările peripeţiilor de vânătoare şi pescuit chiar microtoponimia este identificabilă în teren.

Sarcina aceasta, presupunând o stăruitoare şi bogată documentare geografică, evident cronofagă, era totuşi mai uşoară decât aventura etimologistă. Din păcate, şi în această privinţă rezultatele sunt cu totul modeste, iar erorile nepermis de multe. Vom exemplifica, şi acum, selectiv.

Este evident, mai întâi, că, autorul folosindu-se doar de un indicator de localităţi din anul 1974 şi de MDGR, era de aşteptat ca multe locuri şi localităţi să rămână neidentificate sau să fie greşit identificate. Este grăitor faptul că o lucrare indispensabilă pentru cunoaşterea tuturor aşezărilor din Moldova, chiar şi a celor mai neînsemnate cătune din ultimele două secole, este necunoscută lexicografului sadovenian: *Repertoriul istoric al unităţilor teritorial-administrative 1772–1988*, constituind primele două părţi din volumul I al seriei *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, apărute în 1991 şi 1992. Este, de asemenea, clar că autorul nu a avut la îndemână măcar o bună hartă a României şi a teritoriilor vecine, fiindcă doar aşa ne explicăm necunoaşterea unor locuri pe care şi un elev de liceu trebuie să le aibă în memoria sa geografică. Astfel, pentru Constantin Parascan, Ceremuşul, afluentul drept al Prutului, în Ucraina subcarpatică, rămâne un loc (?), deal (?) sau apă neidentificate; Catlabuga, celebrul lac de la nord-est de Ismail, azi în Ucraina, este o localitate (!) neidentificată; şi Ienisei, marele fluviu siberian, este o localitate (!) neidentificată din România (!); Turtucaia, localitate pe Dunăre, din fostul Cadrilater, bine ştiută pentru o dramatică înfrângere a armatei române în anul 1916, este situată în jud. Ilfov; Smârdanul din Bulgaria, vestit pentru luptele din 1877, este loc neidentificat, ca şi Rahova, şi aceasta o localitate neidentificată, pusă în relaţie eronată cu sate numite *Racova*. De altfel, aceste nume nici nu trebuiau înregistrate în *Dicţionar*, dacă autorul şi-a limitat cercetarea doar la toponimele de pe teritoriul actual al României.

Cu asemenea pregătire deficitară, nu ne mai mirăm că un mare număr de localităţi şi locuri din România, cunoscute din diverse motive, sunt, de asemenea „neidentificate", deşi contextele oferă suficiente indicii de localizare. Iată câteva dintre acestea: Căpoteştii au fost un sat de lângă Şcheia, din jud. Vaslui (azi în jud. Iaşi); în Codrii Căpoteştilor s-a refugiat din calea tătarilor, în vara anului 1650, Vasile Lupu, construind acolo o biserică de lemn existentă şi astăzi (episodul este relatat de Miron Costin în *Letopiseţul* său); Câinenii (Mici) din jud. Vâlcea, de pe Valea Oltului, sunt menţionaţi de Mihail Sadoveanu în legătură cu operaţiunile militare din anul 1916; Cordunul nu este o localitate, ci denumirea generică pentru graniţa cu Bucovina austriacă; Fântâna Albă este astăzi un sat în Ucraina, pe graniţă, lângă satul Climăuţi din jud. Suceava; Licostom este numele grecesc al aşezării Vâlcov (= Gura Lupului), de pe Dunăre (braţul Chilia), aproape de vărsarea fluviului în Marea Neagră; Piatra Teiului nu a fost o localitate, ci un reper de pe Valea Bistriţei, evocat de Alecu Russo într-o legendă cu acest titlu, tradusă din limba franceză chiar de Mihail Sadoveanu; Cârlibaba este un sat (nu loc!) la obârşia Bistriţei, la care două citate trimit cu indicii precise; Niculiţel este o localitate dobrogeană celebră pentru podgoria sa şi pentru o bisericuţă cu vestigii de la începuturile creştinismului; *Ialan* este numele originar, slav, al Elanului, afluent al Prutului (autorul crede că acestea sunt toponime diferite); Deliormanul nu este o vale în Ţara Românească, ci o fostă pădure în Dobrogea. Alte câteva zeci de exemple de calibrul acestora pot figura pe o listă lesne de întocmit prin simpla foiletare a *Dicţionarului*.

Precaritatea identificărilor şi localizărilor, confuziile, erorile, multe grave, anulează calitatea de dicţionar toponimic al acestei lucrări amorfe, improvizate. Distingem aici mai multe grade de nerealizare a unui deziderat fundamental în toponimie: precizia definiţiilor.

Mai întâi, autorul renunţă la sute de localizări pe motivul că multe toponime sunt foarte cunoscute. „Criteriul" este neştiinţific, subiectiv, fiindcă nivelul de cunoştinţe generale al cititorilor este extrem de diferenţiat. Ne întrebăm de ce, de pildă, Bălgrad, oraş, sau Doftana, închisoare, ar trebui să fie cunoscute unui oarecare lector al acestei lucrări, de vreme ce autorul însuşi nu ştie ce sunt Ceremuşul, Turtucaia, Niculiţel, Cârlibaba, Ienisei, Rahova şi multe altele şi crede că Gorj este o localitate (!) în Oltenia. Există aici toponime care nu au nici măcar un simulacru de definiţie: Barboşi, Belceşti, sat, Bistriţa, târg, oraş, Gheorghieni şi Pietroasa, localităţi etc.

Apoi, sunt fără valoare informativă „definiţii" cu totul generale, de tipul: Bosanci, sat în Bucovina, Brăteşti, sat în Moldova, Odobeşti, localitate în Moldova, Frumoasa, apă în Transilvania, Ostrov, loc, târg în Dobrogea, Ozana, apă în Moldova, etc. Criteriile conform cărora o aşezare este mai precis sau mai vag localizată sunt cunoscute numai de autor, iar statutul administrativ al localităţilor este atribuit cu totul arbitrar. Astfel, Clujul şi Sibiul sunt oraşe în Transilvania, dar Craiova sau Iaşi doar oraşe; Târgul Ocna este oraş în Moldova, dar Târgul Jiu doar oraş; Unghenii, Vizantea etc. sunt localităţi în Moldova, dar Uricanii, Viişoara şi altele sunt sate. Astfel de incongruenţe şi inconsecvenţe sunt de ordinul sutelor.

Un criteriu aleatoriu, care apare doar când vrea Constantin Parascan, pentru o localizare mai... precisă a unei aşezări, este acela al apropierii de o localitate mai însemnată. Perspectiva asupra distanţelor este însă cosmică, fiindcă „aproape" sau „lângă" înseamnă, adesea, distanţe de 20–40 km. Astfel, Costeştii, sat în Moldova, „lângă Cotnari" (de altfel sat neidentificat între satele omonime, fiindcă în MDGR „apare de mai multe ori" – numele, nu satul!), este acela de la vest de Târgul Frumos, la o distanţă apreciabilă de Cotnari; Dolhasca, „aproape de Fălticeni", este la 24 km de oraş; Răducănenii, Scânteia şi Ţibana (loc!) nu sunt deloc aproape de Iaşi. Un sat Cucuteni este „aproape de Iaşi", dar, indicându-se sub c. două sate omonime, cititorul trebuie să privească pe o hartă, pentru a constata că în *Neamul Şoimăreştilor* este vorba de satul din fosta plasă Stavnic şi nu de cel din fosta plasă Bahlui, după ce se va documenta şi asupra împărţirilor administrative din secolul al XIX-lea. Goruni nu este „lângă Miroslava", ci satul din comuna suburbană Tomeşti, municipiul Iaşi.

Cunoaşterea vechilor provincii şi unităţi administrative nu este partea tare a pregătirii istorice şi geografice a autorului *Dicţionarului*, care localizează sate în ţinutul Prahovei (Albeşti, Poiana Mărului, Urlaţi, Valea Cucului), Făgăraşului (Porumbacu) etc. Acestea, ca şi Bihor, Brăila, Bucovina, Buzău, Dorna, Gorj, Jiu, Muscel, Oltenia nu au fost „ţinuturi", iar Huşii au fost reşedinţa ţinutului Fălciu, dar nu au dat numele unui ţinut. Este adevărat că Mihail Sadoveanu însuşi foloseşte cuvântul („ţinuturile Inidoarei şi Albei"), dar sensul acestuia este general geografic şi nu administrativ. Un sat Dumitreşti este situat „lângă Muşcel", deci lângă (!) un „ţinut" (p. 310). Slam-Râmnic, denumirea oficială slavonă a jud. Râmnicul Sărat, este numele unei localităţi (!) din Vrancea (!). Tulgheşul este o localitate între Moldova şi Transilvania, aşadar în niciuna dintre aceste provincii (de fapt, aparţine, teritorial, Moldovei); Vatra Dornei este considerată în Moldova, dar Vatra Moldoviţei în Bucovina.

Un număr inadmisibil de mare de localităţi şi locuri înregistrate în acest *Dicţionar* sunt declarate *neidentificate*. Termenul produce o mare confuzie pe care cu greu recenzentul o poate desluşi. Astfel, am putut distinge mai multe înţelesuri şi situaţii ale utilizării termenului *neidentificat* în „definiţii".

Mai întâi, *neidentificat* poate însemna faptul că toponimul este fictiv, nedesemnând o localitate reală. Din păcate, numai rareori autorul comentează această eventualitate, lăsând cititorului sarcina de a se descurca în hăţişul de informaţii haotice şi imprecise, când, de fapt, descoperirea şi valorificarea toponimiei imaginare era chiar raţiunea principală a lucrării. Toponimia fictivă nu putea fi însă identificată decât prin excluderea celei reale, ceea ce presupunea o serioasă cunoaştere a realităţii (socio)geografice româneşti, calitate interzisă autorului. Ilustrăm doar cu un exemplu această situaţie. Satul Bălteni este localizat în Moldova, lângă Adâncata, dar trei atestări nu au legătură cu acesta, iar menţiunea satelor omonime din jud. Dâmboviţa, Vâlcea, Buzău ş.a. nu serveşte în niciun fel la identificarea aşezării. Cititorul grăbit se va opri aici, dar cel doritor de precizie va porni în căutarea localităţii pierdute pe lângă Adâncata. Aici însă află că Adâncata ar fi lângă Săveni, mai exact în com. Adâncata din jud. Dorohoi (după MDGR; azi în jud. Suceava). Dacă Săvenii sunt târguşorul din jud. Dorohoi (azi în jud. Botoşani), surpriza este totală pentru cine conexează aceste informaţii, urmărind şi o hartă: nimic nu se leagă. Nu a existat un sat Adâncata lângă Săveni şi nici un sat Bălteni la 3 km dincolo de Adâncata (după textul sadovenian). Concluzia este clară: toponimele *Adâncata*, *Bălteni* şi *Săveni* sunt fictive în *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*, dar Săvenii apar şi ca târg real în alte opere. *Dicţionarul* lui Constantin Parascan ratează aceste distincţii şi va rămâne până la capăt într-o confuzie totală. Alte toponime fictive, neînregistrate ca atare sunt: *Avrămeasa*, *Avrămeni*, *Băluşeşti*, *Boteni*, *Cămărăşeşti*, *Cotorăni*, *Crăiniceni*, *Crâng*, *Curtea lui Machedon*, *Dănileni*, *Dealu Bărbat*, *Dobreni*, *Doi Meri*, *Ioneşti*, *Merişeni*, *Olăreni*, *Păuna Mare*, *Pintileşti*, *Plop*, *Plopeni*, *Ponoara*, *Postuleni*, *Prigori*, *Prunduri*, *Răstoace*, *Slătiori*, *Şoimăreşti*, *Todireşti*, *Tomuleşti*, *Zănoaga* etc.

De cele mai multe ori, *neidentificat* înseamnă incapacitatea autorului de a stabili care dintre localităţile omonime este aceea la care se referă Mihail Sadoveanu. O eroare de tehnică lexicografică introduce o confuzie greu de imaginat în definirea locurilor şi localităţilor. Dacă în primele articole, *Adâncata* şi *Adjud*, se părea că la punctul **c**. informaţiile din MDGR erau utilizate pentru localizare (definiţie), iar atestările de sub **b.** vor folosi pentru atestarea localităţii identificate, imediat constatăm că, de fapt, se înşiră toate localităţile omonime, lăsând cititorului plăcerea de a alege el pe aceea în cauză, şi că multe atestări nu au nici cea mai mică legătură cu localitatea căutată. Astfel, la *Albeşti*, localitate în ţinutul (sic!) Prahovei, neidentificată (deşi este evidentă referirea la satul divizat Albeşti-Murnu şi Albeşti-Paleologu, din jud. Prahova), apare informaţia parazitară: „La anul 1451 găsim un Albeşti lângă Vaslui", iar în articolul *Reuseni* se consemnează şi afluentul Nistrului, Reut (sic!), râu la 1437. La *Drăgoeşti*, „localitate în Vrancea", inexistentă, de fapt, se înregistrează o comună din Gorj, deşi, conform „tehnicii" adoptate, trebuiau menţionate şi satele omonime din Argeş, Ilfov, Ialomiţa şi Vâlcea. Un citat din care să rezulte situarea localităţii lipseşte (ca şi în multe alte articole). Iţcanii, „localitate în Moldova", sunt conexaţi inutil cu un sat din jud. Tutova, cu toate că un citat din *Fraţii Jderi* trimite la fostul sat de lângă Suceava, iar Poieni, sat din com. Schitul Duca, jud. Iaşi, este „atestat" după MDGR ca un cătun (!) în jud. Neamţ şi Tecuci (!). Romula, fost sat înglobat în satul Nufărul din jud. Tulcea, nu are nicio legătură cu municipiul şi colonia romană Romula, localizată de arheologi în fostul jud. Romanaţi. Nici măcar Ruginoasa, satul reşedinţei lui Alexandru Ioan Cuza, nu este imediat identificabil, fiindcă cititorul trebuie să ştie că acea comună rurală din jud. Suceava (cf. MDGR, unde apar şi sate omonime din jud. Neamţ şi Vaslui) este astăzi în jud. Iaşi. Există şi articole în care nu apar informaţii la punctul **c**., lacună motivată de faptul că în MDGR nu ar fi menţionate localităţile respective (p. 39). De aceea, de pildă, Scânteia este doar un „sat în Moldova, aproape de Iaşi". Dicţionarul geografic invocat consemnează însă satele cu acest nume, în jud. Iaşi şi Vrancea. Uneori, găsim câte o „definiţie" de neînţeles, ca aceea de la *Tomeşti*: „localitate neidentificată după dicţionare, dar localizată după textul sadovenian". Autorul pare a spune aici că Tomeştii de lângă Iaşi (şi alte cinci sate omonime) nu apar în dicţionare!

Se relevă cu pregnanţă adesea şi faptul că „toponimistul" nu selectează corect informaţiile utile, de unde urmează pseudodefiniţii, ca în articolul *Cataloi*, „sat în Dobrogea, unde s-au aşezat italienii aduşi de tatăl poetului D. Anghel". Este vorba aici de italieni aduşi la Comeştii din apropierea Iaşilor, colonişti stabiliţi apoi în satul dobrogean. De altfel, se poate observa că nu există niciun criteriu, într-o concepţie lexicografică unitară, pentru localizarea aşezărilor prin informaţii din opera lui Mihail Sadoveanu, aşa cum îşi propune autorul (p. 39). Astfel, fie localităţile sunt plasate, vag, „în Moldova", „în Transilvania", fie elementele de identificare nu au nicio valoare (Crâng este o localitate „de unde e uncheşul Haralambie"), fie „definiţia" este un citat dintr-un text sadovenian (Cochirleni: „...la Cochirleni, nu departe de Jurilovca, undeva prin bălţi"), citat care trebuia să fie plasat sub punctul **d.**, fie citatul reia, tautologic, definiţia (Cotorăni: târg în Fălciu şi „Cotorăni, târg ticălos din Fălciu") etc.

Un tip de eroare frecventă este acela de a aduna sub un cuvânt-titlu informaţii despre localităţi reale sau imaginare diferite. De pildă, satul Câmpeni este definit ca „sat în Ardeal", identificare referitoare numai cel menţionat în *Poveştile de la Bradu Strâmb*, fiindcă alte două localităţi omonime sunt fictive. Pentru această confuzie se vor vedea şi articolele *Codreni*, *Costeşti*, *Cristeşti*, *Dumeşti*, *Rădăuţi* etc.

Neidentificate sunt declarate numeroase localităţi şi locuri reale pe care Constantin Parascan nu le-a putut identifica din cauza precarităţii surselor de informare şi deprinderii de cercetare ştiinţifică, deşi adesea contextele sunt foarte clare. Selectăm doar câteva: Bordeienii, înglobat în oraşul Paşcani; Buneştii de lângă Fălticeni; Cozmeştii sunt satul de la importantul pod de peste Siret, dintre Tecuci şi Mărăşeşti, menţionat în legătură cu luptele din anul 1917, şi nu satul omonim din jud. Fălciu (azi în jud. Vaslui); satul Cruci are acum numele la singular, *Crucea*, şi este acela din com. Crucea, jud. Suceava; Codrii Cozminului, loc al luptei lui Ştefan cel Mare cu polonii (cu turcii, crede Constantin Parascan) în anul 1497, sunt în Bucovina ucraineană şi, ca urmare, toponimul nu trebuia înregistrat; Delenii sunt satul de la nord de Hârlău; Lăcustenii se află în com. Zătreni, jud. Vâlcea; Movileni şi Şipote sunt sate din jud. Iaşi; Ostrovul, consemnat la *Alte toponime*, este satul din comuna

omonimă, jud. Constanţa; satul Plotun este Plutonul din com. Pipirig, jud. Neamţ; Pluta se găseşte în com. Butoieşti, jud. Mehedinţi; Racoviţa este satul din com. Brăloştiţa, jud. Dolj; Satul Nou a devenit suburbie a oraşului Panciu; Sărăţenii sunt acum înglobaţi în oraşul Ţăndărei; Stolnicenii se numesc de un secol *Stolnicenii-Prăjescu* (jud. Iaşi); Varniţa este satul din com. Răcoasa, jud. Vrancea; Vieroşii nu se află în lunca Dunării, ci lângă Piteşti etc.

În sfârşit, putem considera ca neidentificate şi acele localităţi omonime dintre care autorul nu alege pe aceea la care se referă textul sadovenian sau acelea pe care nu le califică decât ca sat sau localitate. De exemplu, la *Dolheşti*, localitate din Moldova, se trimite, după MDGR, la comune rurale omonime din jud. Fălciu, Suceava şi Neamţ. Un citat din *Fraţii Jderi* arată însă că este vorba de satul unde se află gropniţa lui Şendrea, cumnatul lui Ştefan cel Mare. Cititorul curios va trebui să caute într-un studiu despre Ştefan cel Mare sau în *Letopiseţul* atribuit lui Grigore Ureche informaţia despre aducerea trupului hatmanului Şendrea, ucis în lupta de lângă Râmnic, din anul 1475, în satul surorii sale, adică în Dolheştii Mari, din com. Dolheşti, jud. Suceava. Fântânelele, un fost sat, au devenit un cartier al oraşului Paşcani, iar Grozeştii sunt satul actual Oituz (cu acest nume din anul 1968); Pietroasa, sat, fără nicio referinţă geografică, este Pietroasele din jud. Buzău, celebru pentru tezaurul „Cloşca cu puii de aur"; Tău este satul din com. Şugag, jud. Alba, iar Valea Ierii, „cătun în Transilvania", este reşedinţa comunei omonime, jud. Cluj.

Nu sunt localităţi, ci locuri sau diverse obiecte geografice: Bradu Mare, Dealu Mare, cunoscută podgorie şi un deal, Budui, Dranov (un lac), Fântâna lui Ştiubei etc. O contraperformanţă toponimică este aceea de a considera şi înregistra ca toponim şi *Republica Noastră* (adică România).

În partea a doua a *Dicţionarului*, carenţele semnalate deja se multiplică şi spaţiul nu ne îngăduie să le mai exemplificăm decât sumar. Constatăm doar că etimologiile se indică numai când autorul ştie sau i se pare că ştie câte ceva, atestările sunt cu totul aleatorii, iar localizările imprecise sau greşite. Numeroase locuri rămân neidentificate, fiindcă cercetarea microtoponimiei istorice şi actuale este mult mai laborioasă decât aceea a localităţilor. Astfel, numai ancheta în teren i-ar fi permis autorului să afle că locul numit *Ofileanu* şi menţionat în *Ţara de dincolo de negură* este un canton de pădurărie la 1 km nord-est de satul Lunca Rateş din com. Scânteia, jud. Iaşi, sau să situeze piscul Leharcea (Poiana lui Lehaci în anul 1503) nu lângă Vaslui, ci în zona satului Poiana cu Cetate din com. Grajduri, jud. Iaşi. Totuşi, este greu să admitem ca un ieşean ataşat sentimental de geografia culturală a urbei mitizate să nu poată localiza fosta Carvasara, considerată o vale şi plasată, aproximativ, în apropiere de Beilic, definit la rândul său foarte vag ca loc în Iaşi, unde a fost un han turcesc. Tot atât de puţin scuzabile sunt lacunele de informare privind „locuri" precum Crucea Talienilor, Dealul Bărăştilor, Mestecănişul, Râmnic, Valea Sării, Zahorna, Zamca (de la Suceava, nu de la Miorcani!) sau invenţia unui „câmp de bătălie" Brăila, diferit de târgul Brăila, acesta înregistrat în partea întâi a *Dicţionarului*.

În sfârşit, ortografia toponimelor (nu totdeauna urmând textul sadovenian, el însuşi aleatoriu în această privinţă) ne apare ca o chestiune cu totul facultativă, în absenţa unor norme consecvente. Numai folosirea cratimei, de exemplu, poate crea impresia că numele de locuri se pot scrie oricum: şi cu cratimă, în sintagme genitivale (Cornul-lui-Sas, Dealul-lui-Păun, Hanul-Zotii, Valea-Cucului, Pădurea-Mioarelor, Târgu-Doamnei etc) sau adjectivale (Târgul-Frumos, Valea-Seacă), dar şi fără cratimă: Cornul Bourului, Valea Cârstei, Valea Grajdurilor, Valea Largă, Valea Sacă etc.; cu atât mai mult, problema articolului (*Târgu* sau *Târgul*?) rămâne o necunoscută.

Monografie sadoveniană toponimico-literară este o cercetare ratată, lucrarea putând fi utilizată (fără garanţia exactităţii şi exhaustivităţii) doar ca un indice de nume de locuri, ilustrat (nu întotdeauna) cu citate. Miză mult prea mică în raport cu timpul, efortul şi mijloacele investite.

Mircea Ciubotaru

„Lares". Rivista quadrimestriale di studi demoetnoantropologici diretta da Pietro Clemente. Anno LXIX, n. 1 – Gennaio–Aprile 2003.

În aceeaşi ţinută grafică elegantă cu care ne-a obişnuit până acum, revista italiană, fondată la 1912, ne oferă un bogat evantai de studii, articole şi recenzii asupra problemelor etnoculturale. Editorialul cu care debutează acest număr aparţine universitarului florentin Pietro Clemente, noul director al publicaţiei, după regretata dispariţie a lui Giovanni Battista Bronzini. La încheierea rodnicului directorat, de douăzeci şi şapte de ani, marelui etnolog, originar din Lucania, îi este dedicat primul grupaj de studii al publicaţiei (sub genericul *Per Giovanni Battista Bronzini*). În *Un, Quid' che portiamo sempre dentro di noi*, Maurizio Bettini evocă prima întâlnire cu Bronzini şi colaborarea armonioasă care a urmat între ei. Interviul iniţiat de Eugenio Testa şi Maria Federico (intitulat *Quando ho saputo di Giovanni*) surprinde emoţionanta cronică a unei lungi prietenii între Alberto M. Cirese (universitar din Roma) şi autorul lucrării *Saggi sugli errori popolari degli antichi*.

Studiul lui Michele Feo, *La Guardia agli sposi*, este dedicat „alla cara memoria di Giovan Battista Bronzini e Scevola Mariotti". Pornind de la un pasaj din *Epigrammata Bobiensia*, universitarul florentin analizează un obicei nupţial popular care a supravieţuit până astăzi în Lucania şi Puglia, *păzitul mirilor*.

Capitolele *Saggi* şi *Saggi in traduzione* ale revistei realizează un dialog profitabil cu bibliografia de specialitate din alte ţări europene. Luciana Li Causi îşi propune, în studiul său *La critica dello storico e gli occhi degli antropologi*, să prezinte contribuţia antropologilor la descrierea şi investigarea realităţilor socio-culturale greceşti. Profesorul Bernardino Palumbo, de la Universitatea din Messina, propune o abordare modernă a imaginilor antropologice. Sub titlul *Estasi visive e poetiche dello spazio/tempo: estetica, potere e politica dei fuochi d'artificio nei rituali festivi di un centro della Sicilia orientale*, el reconsideră teza care atribuie puterea reprezentărilor sacre tendinţei acceptate (deschise sau refulate) a privitorilor de a reactiva un prototip ori un simulacru al divinităţii. Focurile de artificii din satul sud-est sicilian Catalfaro sunt percepute ca o parte integrantă a contextelor narative şi performante, deci sociale, rituale şi autoritare în care au loc.

Eseul Dunjei Rihtman-Auguštin – *Etnologia e etnomito* – apare în traducerea lui Piero Vereni de la Universitatea din Calabria. Autoarea analizează principalele elemente ale mitului întemeierii statului croat: personaje istorice, elemente decorative, artistice şi arhitectonice specifice. Contextul vehiculării simbolurilor naţionale determină consecinţele lor imediate „in diversi periodi storici parlano di coesistenza, mentre in altri si trasformarono in strumenti politici per scatenare conflitti" (p. 130).

Hermann Bausinger stabileşte, într-o manieră succintă şi explicită, avatarurile conceptului de *Volkskunde* în tradiţia germană şi europeană. Studiul său, *Appunti sullo sviluppo della demonologia nella Germania postbellica*, este însoţit de o notă consistentă semnată de Alessandro Simonicca (Universitatea „La Sapienza" din Roma). *Demonologia*, echivalentul italian pentru *Volkskunde*, defineşte perfect studiul antropologic al vieţii cotidiene, fiind „non metalinguaggio, non metaconcetto, non concetto descrittivo; ma solo voce «emica» di un settore dell'accademia" (p. 154).

Rubrica *A veglia* reuneşte un număr de trei studii dedicate unor colaboratori marcanţi ai revistei „Lares" din perioada directoratului lui Paolo Toschi – „maestri che non ci sono più" –, ca Giuseppe Petronio, Dina Magnaini şi Dunja Rihtman-Auguštin.

Daniel Fabre începe compartimentul *Istituzioni e ricerche* cu o largă expunere metodologică intitulată *L'Istituzione della cultura: per una antropologia comparata. L'Esperienza del Laboratoire d'Anthropologie et d'Histoire de l'Institution de la Culture*. Este vorba de programul colectiv elaborat pentru intervalul de timp 2002–2006 de acest laborator, care urmăreşte un spectru tematic diversificat: câmpuri de cercetare (limbi, scrituri, literaturi, arheologii) şi studii cazuale (patrimonii culturale, monumente, opere de artă, edificii etc.).

Ca şi în numerele precedente, revista adăposteşte, sub genericele *Aggiornamenti* şi *Cornici*, un florilegiu informativ asupra activităţilor de ultimă oră ale asociaţiilor etnologice italiene (vezi

Sanda Ferracuti, *Le associazioni e le riviste demoetnoantropologiche in Italia*) şi asupra celor mai recente apariţii în publicistica de profil. La rubrica *Archivio*, Sandra Puccini editează corespondenţa dintre Lamberto Loria şi Benedetto Croce, din perioada 1908–1912. Scrisorile celor doi mari oameni de cultură, precum şi articolul lui Lamberto Loria, *Due parole di programma* sunt însoţite de o notă elaborată de Emanuela Rossi de la universitatea florentină.

Silvia Ciubotaru

„Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne", t. XX, n°s 237–240, 79e année, 2001, Liège.

Cele şapte studii reunite în numerele pe care le prezentăm respectă programul statuat de această revistă consacrată folclorului, etnografiei, istoriei economice şi tehnice, limbajului şi vieţii cotidiene a ţinutului valon. Ne vom opri mai întâi asupra articolului semnat de Corinne Godefroid – *Une belle étrangère: la gaillarde, «fleur de Wallonie»* –, în care autoarea urmăreşte geneza unuia dintre cele mai îndrăgite simboluri identitare de pe drapelul comunităţii valone. Floarea purtată la butonieră de primarul Chestret în timpul revoluţiei din Liège (18 august 1789), o variantă de margaretă cu petale galbene şi mijlocul roşu, „aux belles couleurs vives et gaies, comme le caractère wallon" (p. 149), avea să devină emblema naţională.

Următorul studiu, semnat de Jean-Marie Kajdanski, se intitulează *La décapitation du coq à Rouillon, Hergnies, Wiers et Péruwelz*. Autorul analizează aici *sacrificiul cocoşului*, practică ce variază în funcţie de localităţi, având loc ori în miercurea ce urmează ultimei duminici din august (*mercredi de la ducasse de Flines*), ori în marţea sau joia de la sfârşitul lunii septembrie. Acest ritual constituie o supravieţuire din arhaicele complexe magice ale culesului şi secerişului. Cocoşul simbolizează *spiritul grâului*, refugiat în ultimele spice rămase pe câmp, în mai multe zone europene. La origine, omorârea acestui geniu teriomorf avea incontestabile dimensiuni spirituale şi religioase. Cu timpul, ritualul s-a perpetuat numai în virtutea unei memorii colective, mai mult sau mai puţin subconştiente.

Urmărind o serie de expresii asemănătoare cu zicătoarea românească *Cine pleacă la plimbare, pierde locul de onoare*, Roger Pinon publică lucrarea *La formulette de la place perdue en Wallonie et en Picardie*. Variantele afirmative ori negative ale acestor sintagme prezintă diferenţieri în funcţie de locul unde se performează. Formula-tip *Quand on va à l'ducace, on perd s'plache* (Lille) ori *Au risse dé pièrde èt' place, fés ducace!* (Mons) are versiuni specifice sărbătorilor zonale ori unor îndeletniciri, cum ar fi: *qui va à la chasse...* (Charleroi, Jupille, Liège, Verviers, Wanne), *qui va à messe...* (Andrimont, Souverain-Wandre), *c'est aujourd'hui la Sant Hubert* (Liège), *c'est aujourd'hui Saint Lambert* (Somme), *Saint-Laurent, Saint-Médard* ş.a. „Formuletele" valone sunt puse în relaţie cu corespondente din folclorul altor popoare romanice. Diferenţele care apar în acest caz ţin de date calendaristice ori se raportează la unele toponime (Ribeira, Sevilla). Autorul consideră că acest dicton s-a păstrat din dreptul roman, unde, dacă o proprietate era abandonată pentru un interval de timp, putea fi revendicată de altcineva.

Bazat pe o anchetă începută în octombrie 1997, în rândul vindecătorilor din Valonia rurală, studiul lui Olivier Schmitz (*Le mal de feu: les représentations de la brûlure dans la cure du signeur de Wallonie*) a fost susţinut la colocviul internaţional de la Montreal (septembrie 2000) sub titlul *Religion, Santé, Maladie: des cultes de guérison à la santé comme religion*. Taumaturgii specializaţi în lecuirea arsurilor, care cunosc o rugăciune adecvată pentru aceste afecţiuni, sunt numiţi *signeurs*, de la verbul valon *sègnî*, pe care lingvistul Jean Haust îl defineşte prin „a vindeca un rău făcând semnul crucii şi recitând anumite invocaţii" (vezi *Dictionnaire liégeois*, Liège, 1933, *s.v.*). Formulele tămăduitoare sunt inspirate de anumite episoade biblice. Momentul istoric rezolutiv este asimilat ritualic unui episod nefericit în scopul alungării răului (durerii şi fierbinţelii).

Un interes deosebit suscită lucrarea *Nombres et jeux enfantins*, realizată de Françoise Lempereur. Ritmurile numărătorilor şi ale altor texte care însoţesc jocurile copiilor sunt clasificate

după sistemul stabilit de Constantin Brăiloiu în 1956. Savantul român a observat maniera unificatoare în interpretarea folclorului infantil de pretutindeni. Izolând constantele binare ale ritmicii copilăreşti, el a propus un sistem adecvat de notare. Analiza pe care autoarea o face asupra multor texte valone contemporane confirmă o dată în plus justeţea teoriei propuse de C. Brăiloiu: „...il nous semble que la théorie de Const. Brăiloiu apporte un éclairage intéressant pour la connaissance du folklore numéral enfantin" (p. 209).

În *Châtiments de maris trompés ou battus*, Jean Lechanteur reproduce patru atestări inedite (din Valonia) ale unei străvechi cutume judiciare: *cortegiul infamant*. Petru Caraman considera că această datină punitivă datează dinainte de era noastră (vezi *L'Ethnographe Cantemir et le folklore du Proche-Orient*, în „Dacoromania", nr. 3, 1975–1976, II, p. 237–270). Un argument esenţial în sprijinul acestei supoziţii îl constituie mărturia lui Plutarh asupra prezenţei pedepsei *onobatis* la locuitorii oraşului Cume din Eolida. Suidas o atestă la parţi, care considerau plimbarea culpabilului despuiat pe măgar drept cea mai mare dezonoare. Răspândit în Bizanţ, la arabi, la turci şi în întreaga Peninsulă Balcanică, obiceiul a căpătat o largă circulaţie prin intermediul basmului *Abu-Hasan*, din colecţia *1001 de nopţi*. Trei din versiunile valone redate de autor (din localităţile Amercoeur, Fize-Fontaine şi Nessonvaux) se înscriu în tipul vest-european (semnalat de Jacob Grimm în *Darmstadt*, precum şi, în 1593, la Marburg). Pedeapsa se aplică în aceste cazuri numai protagoniştilor unui conflict matrimonial. În al patrulea exemplu, promenada infamantă a condamnatului este substituită prin urcarea pe un cal de lemn. Numit în dicţionarele valone *qu'vau d'bos*, acest obiect era folosit odinioară pentru stigmatizarea adulterinilor, a prostituatelor şi a soldaţilor care încălcau disciplina cazonă. Fraţii Grimm îl desemnează prin expresia *den Esel reiten*. Este vorba de un fel de scaun înalt şi îngust, poreclit *măgarul*, pe care erau urcaţi elevii obraznici. Utilizat la celţi, germani, polonezi ş.a. ca modalitate de corecţie, îl găsim imortalizat, la români, în celebrul fragment din *Amintirile*... lui Ion Creangă, în care Smărăndiţa popii este suită pe *Calul Bălan*.

Ultimele două secţiuni ale revistei muzeului valon cuprind *Remèdes, recettes et prières de Retinne [L'81] XIX-e siècle*, selectate, clasificate şi analizate de Marie-Thérèse Counet din cărţi de medicină populară (numite *livres de comptes* sau *livres de raison*) şi *Nos enquêtes*, alcătuită de Roger Pinon, conţinând un mini-calendar al vechilor obligaţii contractuale, secondat de compararea a circa treizeci de variante ale zicătorii valone despre naivi (*le dicton des poules qui pondent sur les saules*).

Silvia Ciubotaru

„Literatura ludowa". Dwumiesięcznik naukowo-literacki, nr. 1–6, 2004, Wrocław.

Publicaţie oficială a Societăţii Poloneze de Folclor, „Literatura Ludowa" a apărut mai întâi în perioada 1957–1968 şi, după o întrerupere de patru ani, a continuat să publice materiale care investighează folclorul rural şi urban, dar şi subiecte cu tentă interdisciplinară. Direcţia generală a studiilor se caracterizează prin lărgirea conceptului de folclor, într-un mod specific şcolii de la Wrocław, întemeiată chiar de editorul acestei reviste, Czesław Hernas.

„Literatura Ludowa" reuneşte, pe parcursul anului 2004, atât analize literare ale unor opere semnate de scriitori naţionali, cât şi studii de natură etnologică, fiecare număr apărut având o tematică de ansamblu: folclorul şi elementele religioase creştine, magia şi vrăjitoria, supranaturalul şi interpretarea lui. De asemenea, materialele urmăresc şi alte forme de exprimare artistică, precum „fotografia ca standardizare a imaginilor", mazurcile lui Chopin în relaţie cu muzica naţională, blues-ul şi jazz-ul american, ca evoluţii ale ritmurilor africane.

Ne vom axa, în prezentarea de faţă, pe informaţiile de natură folclorică, ce nu de puţine ori ne apar familiare datorită unui imaginar similar cu cel tradiţional românesc. Un astfel de studiu este cel intitulat *Fenomenalitatea vieţii monahale în cultura populară*, semnat, în primul număr, de Tomasz Kalniuk. Acesta remarcă faptul că etnografii şi folcloriştii au avut o nouă sursă de interpretare a versiunii populare asupra creştinismului odată cu apariţia călugărilor în satele poloneze. La fel ca în poveştile şi legendele româneşti, întâlnirea cu sacrul este pentru ţărani una perfect posibilă, Dumnezeu şi alaiul său de sfinţi fiind o prezenţă tangibilă, puternic încărcată cu mărci ale umanului.

Studiul Katarzynei Kość, din numărul 3 al revistei, surprinde acelaşi sentiment al familiarului în faţa unor evenimente extreme. Datorită moştenirii unei concepţii arhaice, omul tradiţional vede *Moartea ca o intrare în viaţă* (este chiar titlul lucrării respective, însoţit de precizarea *Despre moarte şi a muri ca metafore ale vieţii în cultura populară poloneză şi imaginile şi credinţele ei tradiţionale*). Procesul conştient de pregătire pentru marea trecere are ca rezultat „îmblânzirea" morţii (Philippe Ariés), transformarea ei într-un personaj umanizat. Reversibilitatea acestei percepţii a condus la ipostaza sălbatică, înspăimântătoare, a lui *thanatos*, perfect observabilă la omul modern, eliberat din rădăcinile sale spirituale pentru „a pluti în derivă".

Modificări ale comportamentului tradiţional în sensul degradării obiceiurilor observă Katarzyna Marcol în *Naşterea. Schimbări în ritualurile din Wisła şi Trójwieś Beskidzka.* Subiectul a constituit un punct de interes pentru studenţii la Etnologie ai Universităţii Silesia, care au remarcat diferite mutaţii în ritualurile actuale aferente perioadei dintre concepţie şi botez. Factorii care au determinat schimbările ţin, în opinia autoarei, de dezvoltarea economică şi conştiinţa socială şi nu au implicat contribuţia bisericii.

În numărul dublu 4/5, Katarzyna Leńska-Bak urmăreşte transformările survenite în alt segment al activităţilor umane: *Sărbătoarea, bucătăria magică şi degradarea gândirii simbolice în cultura de masă.* Codurile culturale transmise sunt estompate de o tendinţă simplificatoare şi de o incapacitate de a depăşi stereotipurile. Comensualitatea magică dispare şi lasă loc unei viziuni superficiale şi esteticizante, specifică unei culturi de masă.

O combinaţie ce pare să funcţioneze este cea *Între magie şi ştiinţă*, cum îşi intitulează Katarzyna Kość un alt studiu, apărut în numărul 2 al revistei. Plecând de la ideea că oamenii de azi au aceleaşi dificultăţi în înţelegerea realităţii ca şi înaintaşii lor, autoarea analizează previziunile contemporane care coroborează magia cu tehnica, arhaicul cu interpretarea raţională, punând la un loc practici divinatorii şi prognosticuri ştiinţifice, elemente specifice viitorologiei, psihologiei sau de inspiraţie poetică.

Hanna Urbanska are ca obiect de studiu, în cel de al treilea număr al revistei, *Reprezentări ale şacalului şi ale ciorii în poveştile populare indiene în contextul poveştilor esopiene.* Asemenea vulpoiului din legendele greceşti, cele două figuri animaliere centrale în folclorul indian se încadrează profilului cunoscut sub numele de *trickster*: isteţi, vanitoşi, laşi şi lacomi. Liniile comune de construire a personajelor celor două mitologii atât de îndepărtate spaţial sugerează unitatea spirituală a imaginarului uman, demonstrată o dată în plus.

O interesantă antropologie a „liniştii" propune Piotr Kowalski în articolul intitulat *Rugăciune şi tăcere. Introducere în antropologia liniştii* (din numărul dublu 4/5, citat şi anterior). Tăcerea şi tumultul apar ca două forme majore de deschidere a canalelor de comunicare cu lumea de dincolo în cadrul ritualurilor. Absenţa cuvântului reprezintă părăsirea comunicării obişnuite şi favorizează contactul magic, motiv pentru care tăcerea capătă o valenţă terapeutică în procesiunile de vindecare.

Studiul Agatei Stupieko, *„Suspiciuni de vrăjitorie". Despre procesele vrăjitoarelor lituaniene în secolele XVI–XVIII*, din ultimul număr pe 2004 al publicaţiei, atrage atenţia asupra unor documente inedite care datează din 1552–1771. Acestea conţin date exacte şi detalii ale proceselor intentate vrăjitoarelor lituaniene în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, fiind publicate în 1987.

Atât articolele dedicate unor realităţi sud-est europene sau americane, cât şi recenziile ce închid fiecare apariţie a acestei prestigioase publicaţii poloneze reprezintă tot atâtea contribuţii valoroase, cu date utile specialiştilor în oricare din „literaturile lumii", care, acum mai mult decât oricând, se deschid unele către altele în încercarea de a se înţelege mai bine.

Adina Hulubaş

„Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor «C. Brăiloiu»": t. IX–X, 1998–1999, 168 p.; t. XI–XIII, 2000–2002, 490 p., Bucureşti, Editura Academiei Române.

Anii 1998–1999, cuprinşi în tomul IX–X al „Anuarului Institutului de Etnografie şi Folclor «C. Brăiloiu»", au reprezentat o vreme a aniversării (50 de ani de la întemeierea Institutului) şi a întoarcerii în trecutul muncii folclorice. Prima secţiune a acestui volum, intitulată *Arc peste timp*, are o valoare documentară deosebită, mai ales prin facsimilul după studiul *Schiţă a unei metode de folclor muzical*, publicat în 1931 de Constantin Brăiloiu în revista „Boabe de grâu". Marele etnolog semnalează confluenţa noului timp, esenţialmente scriptural, cu vechiul, reprezentat de cultura tradiţională orală, amestec ce predispunea încă de pe atunci la forme lingvistice surprinzătoare prin îmbinarea segmentelor de limbaj diferite. Condiţiile de înregistrare de acum mai bine de 70 de ani creează cititorului un sentiment de respect pentru efortul cu care doar un pasionat putea reuşi să fixeze definitiv vocea informatorului, dar provoacă şi conştientizarea uimită a progresului tehnologic fantastic din acest răstimp. Indicaţiile metodologice amănunţite pot sta şi astăzi la temelia oricărui demers de arhivare, ele fiind caracterizate de ascuţimea observaţiei folclorice şi spiritul analitic bine cunoscut al savantului Brăiloiu.

Istoria studierii culturii populare se succedă rapid în paginile „Anuarului", acestea conţinând un calendar al institutelor de cercetare folclorică, o bibliografie cu apariţiile editoriale ale cercetătorilor domeniului între 1955 şi 1999, organigrama Institutului, opinii testamentare ale lui Harry Brauner, Sabin Drăgoi şi ale directorilor de Institut ori de secţie etnografică. Valoarea volumului de faţă este dată şi de capitolul final al ilustraţiilor, unde regăsim scrisori ale lui Bela Bartok şi Arnold van Gennep, fragmente din „cartea de vizite" şi fotografii din arhivă.

Rememorarea şi istoria modalităţilor de conservare a folclorului literar românesc se continuă în studiile semnate de cercetătorii actuali ai Institutului. Grija pentru circulaţia universală a valorilor etnologice româneşti aşază în echilibru trecutul cu prezentul, prin redactarea unor materiale în limba engleză. Studiul Sabinei Ispas şi cel al Nicoletei Coatu se continuă organic, cele două abordări complementare având ca subiect istoricul preocupărilor de strângere a folclorului şi implicit al folcloristicii moderne. Viitorul metodei de conservare completează perspectiva temporală asupra etnologiei româneşti, a cărei viziune de ansamblu cere egal de multă dăruire şi abnegaţie cu cea a pionierilor acestui domeniu.

Tomul XI–XIII, pe anii 2000–2002, este marcat ştiinţific de colocviile „C. Brăiloiu", însumând peste 350 de pagini de studii ale participanţilor. Teme generale ale discuţiilor sunt tradiţia, autenticitatea actului folcloric, metoda de cercetare şi reevaluarea actualităţii şi a patrimoniului.

Sub denumirea *Text şi context în cercetarea etnologică*, Silvia Chiţimia semnează un nou studiu cu o cheie de descifrare religioasă: *Între fantastic şi „Passionsspiele". Consideraţii asupra baladei „Trei surori la flori"*. Demonstrând sursa livrescă şi modernă a încadrării în fantastic, cercetătoarea arată că societăţii tradiţionale îi lipseşte percepţia ordinii răsturnate a acestei categorii estetice. Mai justificat îi apare autoarei filonul religios, adânc încriptat în personajele şi acţiunile baladei. Astfel, cele trei surori rătăcite nu sugerează un ritual iniţiatic feminin bine cunoscut şi altor organizări primitive descrise de Iulius Lips, ci reprezintă pe Maria Magdalena, Maria şi Salomeea în căutarea mormântului lui Iisus. Sugestia criptei funerare pare să fie susţinută de o coordonată a absenţei umanului sau a materiei vii în genere, iarăşi cunoscută din descântecele româneşti: „Unde cocoşii nu cântă". *Cucul* însuşi, sinonim în hermeneutica textului cu *porumbelul*, ar figura imaginea christică.

Sanda Golopenţia-Eretescu prezintă modul în care a luat naştere cartea *Desire Machine* apărută în Statele Unite şi motivează alegerea descântecelor în contextul receptivităţii publicului de peste ocean. Beneficiind de un tip de inteligenţă aparte, descântecul se dezvăluie drept o specie folclorică reflexivă, căci emiţătorul conştientizează înscrierea persoanei proprii sub semnul cântecului magic. Cealaltă caracteristică a descântecului este stabilirea unui raport cu ceilalţi, împreună, cele

două trăsături încadrându-l tipului de inteligenţă intrarelaţional şi interrelaţional. Textul şi actele nonverbale compun adevărate scenarii, după cum le-a denumit autoarea, în dorinţa de a accentua dramatismul lor. Aceasta foloseşte încercării de a reprezenta toate funcţiile pragmatice ale descântecului cu preferinţă pentru scenarii cât mai lungi. O adevărată provocare a constituit-o pentru Sanda Golopenţia-Eretescu traducerea textelor româneşti în engleză, fără a pierde prea mult din metaforele interne ale textului, şi autoarea citează în mod reprezentativ sintagma *floare de vişin*, devenită în traducere *floare de cireş*, din nevoia de a ocoli adjectivul *acru*, care se ataşează în engleză cuvântului ce desemnează *cireşul*, pentru a denumi astfel *vişinul*.

Cercetările de teren se ocupă de românii din Ungaria, de italienii din Dobrogea şi de obiceiurile din ciclul familial înregistrate în Platforma Luncani. Informaţiile propriu-zis folclorice, adunate de Emil Ţîrcomnicu şi Lucian David, sunt redate prin transcrierea întocmai a dialogului, iar modalitatea în care conversaţia este condusă şi fructificată de cercetător poate deveni utilă didactic. Studiul ajută astfel viitoarele cercetări pe această temă, datorită faptului că superstiţiile, credinţele şi convingerile populare se găsesc în forma lor originală, fără interpretarea ordonatoare a culegătorului.

Ceremonialul botezului la comunitatea turco-tătară din Dobrogea este studiat de către Maria Bâtcă prin intermediul unor anchete cu caracter socio-etnologic în mediul rural şi urban. Localităţile cercetate – mai exact Fântâna Mare, unde se găsesc turcii anatolieni, şi Independenţa, în care subiecţii sunt reprezentaţi de tătarii crimeeni – fac parte din judeţul Constanţa. Cea dintâi din cele trei secvenţe ale ceremonialului de botez are o triplă funcţie: slăvirea profetului Mahomed, pomenirea morţilor şi slujba pentru sănătatea copilului şi a familiei lui. Debutul în viaţă pe plan magic este astfel aşezat sub cele mai bune auspicii, atât prin invocarea divinităţii supreme, cât şi a spiritelor protectoare ale familiei. Ritualul, care ţine în mod tradiţional de joi seara până duminică, atrage atenţia mai ales prin posibilele conexiuni de simboluri şi gesturi magice cu unele româneşti. Denumit de informatori în mod foarte expresiv „nuntă de botez", ceremonialul care are loc pentru un băiat include o secvenţă în care un cocoş împodobit în culori vii este jucat de fete, băieţi sau femei. Cu o semnificaţie evidentă a masculinităţii mândre şi autoritare a viitorului bărbat, cocoşul aminteşte de pasărea jucată la nunţile româneşti pentru mireasa neprihănită (evident, în ultimul caz, în centrul ritului stă găina). O altă similitudine poate fi cea a funcţiei rituale a batistei care se prinde, în această comunitate asiatică, la pieptul tinerilor. Înglobarea celor două ceremonialuri, al botezului şi al nunţii, sugerată activ de fetiţele îmbrăcate în mireasă, are rolul de a trece cu succes noul venit pe această lume pe o punte prelungită şi fortificată, dar implică şi un potenţial iniţiatic, dacă ţinem cont de faptul că ceremonialul poate avea loc chiar şi la vârsta de 12 ani.

Întins pe o arie largă a preocupărilor etnografice şi etnologice, „Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor" este deopotrivă modern şi clasic, după cum o dovedesc şi studiile incluse în tomurile la care ne-am referit, prezentându-se astfel ca o publicaţie deschisă înnoirilor personale ca manieră, fără a rupe continuitatea cu trecutul cercetărilor cu adevărat formatoare.

Adina Hulubaş